

85.94 а 438 рб

III 17

ШӘКӘРІМ

АМАНАТ

Замана бүлбүлдары

ШӘКӘРІМ

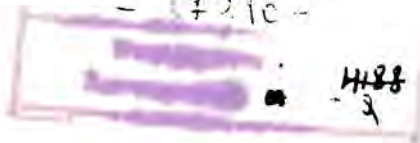
АМАНАТ

әндер

Жинақты құрастырған және
әндерді нотаға түсіріп,
баспаға әзірлеген
Талиға Бекхожина

- 10765 -

- 37210 -

Алматы «Өнер» 1989

ББК 85.319

Ш 34

Пікір жазған *М. Мағауин*

Шәкәрім.

Ш 34 Аманат: Өндер/ Құраст. Т. Бекхожина.— Алматы: Өнер, 1989.— 128 бет.— (Замана бүлбұлдары).

Бұл жинаққа творчестволық өмір жолы жұртшылыққа әлі толықтай таныла қоймаған қазақтың көрнекті философы ақыны, ғалым әрі композитор Шәкәрім Құдайбердиевтің тұңғыш рет жиналып, нотаға түсірілген 16 әні енді. Сонымен қатар, композитор шығармаларының Алматы мемлекеттік консерваториясының фольклорлық лабораториясы қорынан алынған нұсқалары да беріліп отыр.

Шәкәрім — Абайдың қайталанбас ән дәстүрін жалғастырып қана қоймай, оны ары қарай дамытқан талантты композитор. Оның әсем сазға толы сан қырлы тамаша әндерінен адамдық болмысы, өмірге көзқарасы, асқақ арманы айқын көрінеді.

Кітап ән сүйер қауымға арналады.

В этом сборнике впервые собрана и воспроизведена в нотной записи часть музыкального наследия выдающегося казахского поэта, ученого, философа, композитора Шакарима Кудайбердиева (1858—1931), чье творчество долгое время вообще не издавалось и все еще недостаточно изучено. В издании представлены 16 его песен, отличающихся мелодичностью, интонационным многообразием. Кроме того редакция поместила в приложении нотные записи песен Шакарима, собранные фольклорной лабораторией Алма-Атинской государственной консерватории.

Шакарим не только бережно сохраняет и успешно развивает песенную традицию великого Абая, но и проявляет в ладовом строе, интонационном движении яркую, выразительную индивидуальность. Адресуется всем любителям песенного искусства.

Ш 490500000—116 без.объявл.—89
409(05)89

ББК 85.319

ISBN 5-89840-156-3

© «Өнер» баспасы, 1989

АЛҒЫ СӨЗ

1966 жылдың февраль айында Қазақ ССР Ғылым академиясы М. О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының музыка бөліміне алпысты алқымдаған, ұзын бойлы, тіп-тік, қара торы кісі келді. Ол кезде бөлім бастығы академик А. Жұбанов еді. Екеуі шүйіркелесіп біраз әңгімелескеннен кейін Ахмет Қуанұлы мені қасына шақырып: «Мына кісі белгілі ақын Шәкәрімнің баласы. Сен осы кісі айтқан әндерді жазып ал, ноталарының бір данасын маған, екіншісін мына отырған Ахат ағаға бер»,— деді. Сөйтіп, артына аса бай мұра қалдырған, ғажайып дарын иесі Шәкәрім Құдайбердиевтің әндерін нотаға түсіру бақыты менің үлесіме тиді.

Ахат Құдайбердиев композитордың он төрт әнін (13 әнін 1966 жылы, бір әнін 1968 жылы) магнитофон лентасына жаздырды. Мен олардың тональдық түрін сақтай отырып нотаға түсірдім. М. Әуезов музейінде де бұл әндерді пианинода ойнап, айтып бергенімде, Ахат ағай қатты толқып, көзіне жас алды. Ризашылық білдіріп, алғыс айтты.

Ахат бұл әндерді Шәкәрімнің өзінен үйренген. Ол өзі де композитор болғандықтан, әндерді дәлме-дәл үйренгені даусыз. Сондықтан Ахат жаздырған үлгілерді негізгі нұсқа деуге келеді. Әрине, Шәкәрімнің өзінің шығыс нота жазуымен қағаз бетіне түсірген қолжазбасы табылса, сөз басқаша болмақ.

Осы орайда орындаушылық өнер ерекшелігіне байланысты бір жайды айта кеткен жөн. Орындаушылар көп қырлы фольклорлық туындыларды үйрену, игеру барысында өзінің таным-талғамына, айту мәнері мен шеберлігіне орай шығармаға өзгерістер енгізеді. Айтуға ауыр сөздерді, шумақтарды алмастырады. Кейде өздері де жеңіл, жүрдек әуен тауып немесе өздері өлеңге лайықты сарын шығарып айтады. Әдетте, жазба ақындардың дастандары үлгі-ғибрат сөздерден немесе жырды кім шығарғаны, мазмұны қайдан алынғаны туралы мағлұмат беретін бірнеше шумақ өлеңдерден басталады. Орындаушылар көбінесе осы кіріспені айтпай, бірден

оқиға баяндалатын тұстан бастап кетеді. Бұл эпикалық жыр айту дәстүрінің бір ерекшелігі болып табылады. Жырды кіріспеден бастап айту өте сирек, анда-санда ғана кезігеді. Сол сияқты киссашылар Шәкәрім поэмаларының сөздерін өзгертпегенмен, кіріспесін алып тастап айтқан.

Шәкәрім әндерінің мән-мағынасы терең, формасы өзгеше, өлең құрылысы күрделі болып келеді. Біздің бағымызға қарай, 1988 жылы «Жалын» баспасынан жазушы-ғалым Мұхтар Мағауиннің дайындауымен Шәкәрімнің «Жолсыз жаза» атты кітабы шықты. Бұл жинақтағы өлеңдер текстологиялық тексеруден өткен, нақты ғылыми текст болғандықтан, біз композитордың өлеңдерін аталмыш кітап бойынша бердік. Ал бұл жинаққа енбеген ән өлеңдерінің шумақтық негізін М. Мағауин ғылыми жүйеге салып, ретке келтіріп берді. Сол үшін біз жазушы-ғалымға өз тарапымыздан үлкен алғыс айтамыз.

Ақын поэмаларының да өз әуені бар. Оның бізге жеткен нұсқалары — халық аузындағы үлгілер. Поэмалар көлемді болғандықтан, нотаға бастапқы 1, 2 шумағы ғана түсірілді. Бұлар Семей, Қарағанды, Павлодар, Шығыс Қазақстан, Қостанай облыстарының адамдарынан әр жылдары жазылды. Шәкәрімнің өмірі туралы мәліметтер Ахат Құдайбердиевтің өз аузынан жазылып алынды. Ақынның творчестволық өмірбаянын толық етіп жазуға бұл материалдар, әрине, аздық етті. Композитордың музыкалық шығармаларын түгелдей жинап, жан-жақты зерттеу ісі келешектің үлесі болмақ.

КОМПОЗИТОР ШӘКӘРІМ ҚҰДАЙБЕРДИЕВ

Қазақ халқының аса көрнекті ақыны, ойшыл ғалымы Шәкәрім (Шәһкәрім) Құдайбердиев — әдеби мұраларынан басқа артына көптеген әндер қалдырған композитор. Ол 1858 жылы 24 июльде (ескіше 11 июльде) бұрынғы Семей уезіне қарасты Шыңғыстау болысының Кеңбұлақ деген жерінде дүниеге келді. Оның әкесі Құдайберді — Тобықты руын билеген ірі феодал Құнанбайдың баласы, ұлы ақын Абайдың ағасы. Шешесі — Қаракесек руынан шыққан Алдаберген есімді кісінің қызы. Аты — Төлебике. Ол өзінің қолының ашықтығымен, көпшілдігімен, қайырымдылығымен, дастарқанының молдығымен елдің ықылас-ілтисатына бөленіп, кейін келе Дәметкен атанып кеткен мейірімді жан болатын.

Шәкәрімнің ерекше ақылдылығы, дарындылығы 3—4 жасынан-ақ байқалады. Сол себепті әкесі оны бес жасында өз аулындағы молдаға арабша оқуға береді. Оқуға аса зерек бала көп кешікпей арабша, парсыша хат танып, кітап оқуға жарайды. Өйткені Құнанбай аулында араб, парсы тіліне жүйрік, шығыс әдебиетін жақсы білетін адамдар болған. Ол кезде Құнанбай жылда қант-шай, өрік-мейіз, мата әкелуге Ташкентке керуен жібергенде араб, түрік, парсы, шағатай тілдерінде шығатын әдеби кітаптар мен лұғаттар алдырып отырады екен. Кейіннен Құнанбай балалары осы әдет бойынша Семейден де орыс, қазақ кітаптарын, газет-журналдарын алдырып тұрған.

1866 жылы 37 жасында Құдайберді дүниеден қайтады. Ол кезде Шәкәрім 7 жаста еді. Сол күннен бастап ол атасы Құнанбайдың қолында тәрбиеленеді. Алайда, оның шын қамқоршысы әкесінің інісі 20 жастағы Абай болады. Ол Шәкәрімнің білімін тереңдету ісін тікелей өз қолына алады. Орысша жақсы сауаты бар Әнет руының адамы Мүрсейіт Бікеұлынан оқытады. Мүрсейіт Шәкәрімге орысша хат танытады. Ол кезде жер мәселесі жөнінен ауылға землемерлер көп шығады екен. Зерделі де алғыр бала соларға еріп жүріп, орысша жақсы сөйлейтін болады.

Кішкене інісінің музыкаға да аса бейімділігін ерте таныған Абай Керей руынан шыққан әйгілі домбырашы Біткенбайды өз аулында бір жыл ұстап, Шәкәрімге домбыра үйреттіреді. «Біткенбай күй тарихын жақсы біледі»,— деп Абай бұл күйшіні жоғары бағалайды екен. Ол кісі болашақ композиторға «Азамат Қожа», «Бұлақ жігіт», «Алшағырдың ащы күйі», «Қорқыт», «Асан Қайғы», «Кертөлғау», «Теріс-қақпай», «Бозінген», «Бозайғыр», «Саймақтың сары өзені» тәрізді шертпе күйлерді, домбырадағы айтыс — «Сәдір — Қалшаны» аңыз-әңгімелерімен қоса үйретеді.

Шәкәрім үлкен жиын-тойларда сал-серілер салған ән, тартқан күйлерді естіп, ақындар айтысын тамашалайды. Ауылдарына жиі келетін ертекшілерді, киссашыларды тыңдап, үлкендерден билер сөзін (шешендік өнер) ұғып, көкейіне тоқи береді. Есейе келе Семей қаласына келіп, скрипка, гармонь, шарманка сатып алады. Қаладағы бір орыс музыкантынан скрипка үйреніп қайтады.

Мұның бәрі оның білімге, ғылымға деген ынтасын арттыра түседі. Абай да үнемі қозғау салып, оны өлең, ән шығаруға баулып, жетелеп отырады. Шәкәрім қазақша, орысша кітаптарды көп оқиды. Арабша, парсыша лұғаттарға үңіледі. Оның дүниетанымы, әдеби-музыкалық талғамы, эстетикалық көзқарасы Абайдың әсерімен прогрестік бағытта қалыптасады. Шәкәрім 14—15 жасында ән шығара бастайды. Оның алғашқы әндері жиналмаған, бірақ ел аузында сақталып қалғандары болуы ықтимал. Солардың ішінде «Қозыкөш» деген әнінің болғаны айтылады. Баласы Ахаттың берген мәліметі бойынша Шәкәрім «Жастық» әнін 1879 жылы 21 жасында жаңа формада — Абайдың «Сегіз аяқ» әнінің үлгісінде шығарған. Ахаттың айтуынша, «Сегіз аяқ» үлгісін алғаш Шәкәрім шығарған көрінеді. Ал «Жиырма үш жасымда» әні 1881 жылы, «Насихат» әні 1911—1912 жылдар шамасында шыққан. «Ажалсыз әскер» әні де ертеректегі туындысы болуы керек. Өйткені, оның шығуына мынандай жай себеп болған көрінеді. Бір күні Абай Шәкәрімді шақырып алып: «Осы қазақта алты, жеті, сегіз, он бір буынды шумақтар бар. Тоғыз, он, он екі буынды өлең шумағы болуы мүмкін бе? Ай, ондай болмайтын шығар»,— дейді. Шәкәрім ертеңіне тоғыз, он, он екі буынды өлеңге ән шығарып әкеліп Абайға тыңдатады. Ол «Ажалсыз әскер» әні екен. Ал «Жылым — қой, жұлдызым — июль» әнін 1918 жылы өзінің 60 жасқа толуына байланысты шығарған. Композитордың қалған тоғыз әні 1925—1931 жылдардың жемісі болып табылады. Зерделі суреткер айналасындағы өмір өзгерістерін жіті бақылап, өз шығармаларының музыкалық тілін де жаңа

интонациялармен байытып отырған. Ол әндерінде орыстың революциялық және қала әндерінің әуендерін (интонацияларын) кеңінен пайдаланған. Мәселен, Шәкәрімнің «Сұраған жанға сәлем айт» әнінің Совет өкіметі орнаған жылдары шыққан «Проводы» (музыкасы Д. Васильев-Буглайдікі, өлеңі Д. Бедныйдікі) әнімен сабақтастығы айқын сезіледі. Композитор кейбір әндерін шығыс мақамдарының әуеніне лайықтап жазған.

Шәкәрім әндерінде қазақ өлеңдеріне тән 6-7-8-11 буынды өлеңдер шумағымен қатар 9-10-12 буынды өлең жолдары жеке шумақ ретінде немесе бір шумақ өлең ішінде кезектесіп келіп отырады. Осыған байланысты әуеннің ауқымы созылып, яки қысқарып бұрынғы қазақ әндері формасынан мүлдем өзгеше, жаңаша болып шығады. Шәкәрімнің шығармаларында қазақ әндеріне тән дәстүрлі ай, ей, ахау, ой, сәулем т. б. секілді қосымша сөздер кезікпейді, әуен мен өлең әрқашан бір-біріне дәлме-дәл келіп үйлесіп тұрады.

Шәкәрімнің кейбір әндерінің екі түрлі өлеңі бар. Автор өзі солай айтуға рұқсат еткен бе немесе орындаушылар өздері үйлестіріп айтқан ба, ол арасы бізге белгісіз.

Ахаттың айтуынша, Шәкәрім «Ала байрақ», «Бозторғай» атты күйлер де шығарған. Алайда, бұл арада түйінді пікір айту қиын. Бұл күйлерді Шәкәрімнің өзі шығарды ма әлде ежелден келе жатқан халық күйлері ме, ол арасы белгісіз екенін айта кеткен жөн. Шәкәрім екі ішекті домбырамен қатар үш ішекті домбыраны да кеңінен қолданған.

Шәкәрім өнердің басқа түрлеріне де зер салған. Аса шешендік, тапқырлықпен талай шиеленіскен дауға билік айтқан. Ою-өрнек сызып, тасқа бедер салған. Қашып бара жатқан түйені қуған қасқыр бейнесін тасқа қашап салған. Бойға қонымды, ықшам, әдемі киім үлгісін ойлап тауып, жеңгелеріне киім пішіп берген. Өзі домбыра, скрипка жасайтын шебер де болған. Жүйрік ат, қыран бүркіт, алғыр тазы ұстап, аңшылық, саятшылық құрған.

Бұл арада Шәкәрімді көрген белгілі этнограф Садық Қасимановтың естелігін келтіре кетуді жөн көрдік. Ол кісі Шәкәрім туралы мынандай естелік айтқан еді.

«Мен өзім сол елдікі болғандықтан Шәкәрім қажыны арнайы іздеп барып, бірнеше рет сәлем беріп, әңгіме тыңдаған адаммын. Ол кісінің әңгімелерінің көбі жаратылыс және «не жақсы, не жаман» деген тақырып төңірегіндегі философиялық ойлар, болжамдар болып келуші еді.

Мен ол кездерде мұғалім едім. Сонда мені, әсіресе, қайран қалдырғаны Шәкәрімнің өлеңі мен сол өлеңдеріне шығарған өз әндері болатын. Мен Шәкәрімнің неше түрлі ағаштарды

таспалап алып, мандолина, скрипка жасап отырғанын, киім пішіп, ою ойып отырғанын көрдім. Бүркіттің түлкі шайнап кеткен саусағына қолдан болат шеңгел жасап кигізуші еді.

Осы кезде Шәкәрімнің өлеңдерін жатқа білмейтін адамдар Тобықты елінде кемде-кем болатын. Ал Шәкәрім әндерін тамаша орындаушылар Әбдіғали Алдажаров, Зікағил Абайұлы, Рақымжан Мамырқазов, Есбай Бекхожин, Зұлғарыш Әзімбаев, Жебрайыл Тұрағұлов, Әлмағамбет деген өнерпаз адамдар болды. Мен олардың орындауында Шәкәрім әндерін тыңдадым. Шәкәрімнің үш ішекті домбырада ойнағанын көрдім, бірақ өзінің ән салғанын көре алмадым.

1924 жылы Жамбасқұдық деген жерде Шәкәрім өз әндерін Әбдіғалиға орындатып, оның орындау мәнеріне көптеген түзетулер, ескертпелер айтып отырғанының куәсі болдым. Солардың кейбірі есімде қалыпты.

Ол кісі өз әнін орындау үшін домбыраның жоғарғы тұсынан қосымша тағы бір перне тағып берді. Сонымен қатар Әбдіғалиға: «Домбыраны шерткенде асықпа, жылдамдатып ұра салма, тақтайды бет алды тарсылдата берме, ән әуеніне қарай саусақтар да кербез, әсем қимылдауы керек. Әсіресе, үстіңгі, үшінші ішектің сүйемелін орнымен пайдалан,— деді. Әбдіғали бет-аузын өте биязы ұстап, азырақ тістеніп, сыздықтата бастап еді, Шәкәрім:

— Әбіш, сенің әннен гөрі өз бет-аузыңның әдемі көрінуін ойлағаның қалай? Олай етпе, бар әдемілікті айтып отырған әңіңе қый, еркін отыр, бет-ауыз, дене, қол қимылдарын ән әуенінің еркіне жібер. Тынысты кең ал, екі ұрт пен ерінді тежей берме, орындаушы мүше солар ғой,— деген сияқты ақыл-кеңестер беріп отырды.

Қысқасы, Шәкәрім өте талғампаз, адам жанымен сырласа білетін ақын, композитор әрі қол ісіне өте іскер адам еді»,— деп еске алған еді Сәкең.

Шәкәрімнің «Қалқаман — Мамыр», «Еңлік — Кебек», «Ләйлі — Мәжнүн» (Физулиден), «Дубровский» (А. С. Пушкиннен) қиссаларын ақын, жыршылар бүкіл қазақ, қарақалпақ жеріне таратады. Бұл поэмалар батырлар жырының дәстүрлі әуендерімен айтылған, ал кейбір ақын, жыршылар өздері шығарған әуенмен де орындаған. Шалғайдағы туыстарына, қайын-жұртына барғанда Шәкәрім қасына ертекші, қиссашыларды ертіп жүрген. Мәселен, 1911 жылы Сыбанға барғанда момын адам деп Мұртаза қажыны және Ырсайдың Ысқағын (Шайбақ Ысқақ) апарған. Ол қиссаларды өзі шығарған «Ысқақ сарын» аталып кеткен сарынмен айтқан.

Композитордың әндерін, қиссаларын айтушылар ішінен басқалардан шоқтығы биік, көпке танымал болған адамдардан әзірге бізге аттары мәлімі: Қабыш Керімқұлов, Рахымбай Битанов, Ғайса Төлебаев, Нұрмұхаммед Бейсембин.

Қабыш Керімқұлов (Семей облысының Абай ауданынан) Шәкәрімнің әндерін өзінен үйренген. Рахымбай Битанов ақынның аулында қойшы болған. Ол Шәкәрімнің қиссаларын, әсіресе, «Дубровскийді» жақсы айтқан. Ескі Семейден Ғайса Төлебаев, Нұрмұхаммед Бейсембин Шәкәрімнің «Қалқаман — Мамыр», «Еңлік — Кебек», «Дубровский» қиссаларын орындаушылар ретінде танымал болған. Олар алғашқы өнерлерін туған-туыстарының, көрші-көлемнің арасында ғана сарапқа салған. Келе-келе аттары қала жұртшылығының аузына ілініп, жиын-той оларсыз өтпейтін болған. Сөйтіп, олар біртіндеп шебер орындаушылардың қатарына қосылды. Қиссаларды музыка аспабының сүйемелінсіз айтқан. Атақты палуан Қажымұқан Нұрмұхаммед Бейсембинді тыңдауды аса ұнатқан екен. Семейде Шәкәрім қалаға барғанда түсетін үйдің иесі Кәшти деген әйел оның «Жастық» әнін өте шебер орындап, аты мәлім болған.

Абай 1899 жылы Шәкәрімді шақырып алып: «Сен жассың, ел көр, жер көр, араб жеріне қажыға бар, сонан соң үлкен шығыс шаһарлары Медине, Мысыр, Стамбулды арала, ондағы дүние жүзіне белгілі кітапханаларға барып, ғылыммен таныс, жол қаражатыңды мен берейін»,— дейді. Шәкәрім бұл ұзақ жолға бірнеше жыл дайындалады. Араб тілі лұғаттарын қайта қарап, түрік, парсы тілдеріне де терең үніледі. Сол екі ортада оның Оспан, Шәке, Мағауия деген туыстары қайтыс болады. Абай бір оңаша қалған сәтте: «Шәкәрім, сен бақытсыз екенсің, туыстарың қайтыс болды, енді қажыға бармайтын шығарсың»,— дейді. Шәкәрім: «Жок, мен барамын»,— дейді. Абай: «Мен өлсем қайтесің?»— дегенде,— Сіз өлсеңіз де барамын. Мен сөзімді жұтпаймын»,— деп жауап береді. Абай інісінің бұл сөзіне өте разы болып қалады. 1904 жылы Абай қайтыс болады. Шәкәрім туыстарының артын екі жыл күтіп, 1906 жылы жолға шығып, қажыға барады. Медине, Мысыр, Стамбул қалаларындағы кітапханаларға барып, көне қолжазбалармен танысады. Стамбулға бара жатқан сапарында он үш күн, қайтарында он үш күн тоқтайды. Шығыстың нота жазу өнерімен танысып, әндерді нотаға түсіруді үйреніп қайтады. Баласы Ахаттың айтуынша, Шәкәрім өз әндерін сол шығыс нота жазуының үлгісімен қағаз бетіне түсірген (олар әзірге табылған жоқ). Қайтып келе жатып жолда европалық философ ғалымдардың басылып шыққан ғылыми

еңбектерін сатып алады. Оларды Семей қаласында тұратын Әнияр Молдабаевтың үйіне почта арқылы салып жібереді. Өзі ол сапарынан 1907 жылы оралады.

Шәкәрімнің бұдан былайғы өмірі тек шығармашылық пен ғылымның тұнығына терең бойлауға арналады. Кеңқоныс деген жерге үй салдырып, қасына ас дайындау үшін керей руының адамы Әупішті алып, мінерге «Қоңыр ат» деген атын байлатып сол жерде тарихты, әдебиетті оқумен және ән, күй шығарумен шұғылданып, 1912 жылдан 1922 жылға дейін болады. Ал 1922 жылы Шақпақ деген жерге тағы үй салдырады, өле-өлгенше сол жерде жалғыз өзі тұрады. Асты өзі дайындап ішетін болады.

Біз бұл арада Шәкәрімнің баласы Қабыштың сол жерге әкесіне барғанда шығарған өлеңін келтіруді жөн көрдік.

Баста гармонь, домбыра,
Скрипка қолында,
Түзу мылтық, қыран құс,
Қуған аңның соңында.

Қажы ғалым мұқтасин,
Туысқалы сый болған.
Болыс, ақын, писатель,
Облыстық би болған.

Ақыл таппай қалмаған,
Сауығың жоқ салмаған.
Білім, талап жүлдесі,
Мәнсәбің жоқ алмаған.

Ақ қар, көк мұз Арқаның,
Ықтай қонған тасында.
Қырау басып бықсыған,
Қара қосы басында.

Босағада қыраны,
Қондырулы тұрады.
Таңдап сүйген құралы,
Жаралысы асыл-ды.

Кіріп-шығып шықырлап,
Сындырғаны шытырлап.
Тынымы кем тыпырлап,
Бақыр сөзі басында.

Қымбат, қызық мұным деп,
Бақыт, рақат күнім деп.
Жанға сая тыным деп,
Бүгін жетпіс жасында.

Қайрат, нұрдан айрылған,
Мақсұт талап майрылған.
Қаралы шал қайғырған,
Мен отырмын қасында.

Жым-жырт жапан көргісіз,
Ой кеземін келгісіз.
Жантаямын белгісіз
Айығым ба, масым ба.

Ризалық қамға шауарат,
Суық перде жүз қабат.
Бұл өмірің бізге жат,
Сырт қараған сыры бар,

Айнымасқа байланған,
Дайындалып сайланған,
Жабдық-жарақ жайланған,
Аман-есен еткендей.

Қайта айналып көрмеске,
Ақыл-көмек бермеске,
Хат-хабарың келмеске,
Жат сапарға кеткендей.

Қажетің не, дәрің не?
Көнбегенге кәрің не?
Өзімдік бар бәрінде,
Бір күнің — күнің өткендей.

Композитор өмірінің соңғы жылы аса бір трагедиялық жағдайда өтеді. Шәкәрім 1931 жылы қайғылы қазаға ұшырады.

Қолдағы жиналған деректерге қарағанда, Шәкәрімнің әндерін алғаш рет нотаға түсірген голландық Альвин Эрнестович Бимбоэс. Ол 1919—1922 жылдар аралығында Ақмола политотделінде инструкторлық қызмет атқарып жүріп, қазақ әндерін нотаға түсірумен шұғылданады. Соның нәтижесінде 1926 жылы Н. Ф. Финдейзеннің редакциялауы-

мен шыққан «Музыкалық этнография» жинағында Бимбоэстің қазақ музыкасы туралы жазған көлемді мақаласына қоса қазақтың 25 әнінің нотасы басылады.

Аты аталған жинақтың ішінде «№ 1 Шакарим», «№ 2 Шахарим (частушка)» деген атпен Шәкәрімнің екі әні жарық көреді. Бірақ, екі әннің де өлеңі нота астына жазылмаған, тек орыс тілінде мазмұны берілген.

№1 ШАКАРИМ

Запись А.Э.Бимбоэса
Акмолинский уезд

№2 ШАХАРИМ

Весело

Запись А.Э.Бимбоэса
Акмолинский уезд

Бұл әндер екінші рет өнертану ғылымының докторы, профессор В. П. Дернованың құрастырумен 1967 жылы «Қазақстан» баспасынан шыққан «Қазақстанның халық музыкасы» жинағында басылды. Жинақтағы әндердің түпнұсқасын Құрманғазы атындағы Алматы мемлекеттік консерваториясының аға оқытушысы З. А. Визель атақты композитор А. К. Глазуновтың Ленинград қаласындағы архивінен алған. Мұнда «№ 2 Шахарим» әнінің нотасы өлеңмен берілген. Подтекстовкасын өнертану ғылымының кандидаты, доцент Г. Н. Бисенова жасады. А. Э. Бимбоэс нотаға түсірген «1 Шакарим» әнінің бір түрі А. В. Затаевичтің 1925 жылы шыққан «Қазақ халқының 1000 әні» жинағына «Тілек-батам» деген атпен енген. Үшінші рет осы әнді композитор Л. А. Хамиди Абайдың «Қарашада өмір тұр» деген өлеңімен жазып алады. Әзірге бұл жарық көрген екі әннің де өз аты бізге белгісіз.

ТІЛЕК – БАТАМ

(Мое благославление)

Умеренно

Сообщил Садвокасов Фаиз

Запись А.В.Затаевича

Ал Шәкәрімнің «Бұл ән бұрынғы әннен өзгерек» деген әні А. В. Затаевичтің 1931 жылы жарық көрген «Қазақ халқының 500 әні мен күйі» атты жинағына «Шәкәрім Құдайбердин әні» деген атпен енген.

Бұл жас ұйым, жаңа жиын,
Жастың миын молайтар.
Бірлік — ұран, бірлік — қоғам,
Бар жас ұлан соны айтар.

Ал мынау осы әннің еркін аудармасы. Аударған А. В. За-
таевич.

«Мы — молодежь красной жизни,
Мы — молодежь, светоч для некультурного,
Еще много надо работать.
Мы, молодежь, выучим слово Ленина,
Мы, молодежь, также изучим Маркса,
Тогда мы будем людьми.
Новая молодежь и новые собрания,
Молодежь увеличивает свои знания.
Общий лозунг — общая культура,—
Вся молодежь скажет это».—

делінген. Бұл әннің жаңа тексінің авторы қазақтың белгілі ақыны Илияс Жансүгіров еді. «Жастар — заманның қызыл гүліміз» деген атпен Шәкәрімнің бұл әні Қазақстан жеріне түгел тарап, әсіресе, студент жастар арасында хормен де, жеке де және түрлі аспаптардан құрылған оркестрмен де орындалған. Мәселен, Семей қаласында жиі болып тұрған концерттерде Меңдібай Шафиев ұйымдастырған ішекті аспаптар оркестрінің репертуарында композитордың «Бұл әң бұрынғы әннен өзгерек», «Жаңа ойдан шығарған бір бөлек бұл ән» әндері ойналған.

Шәкәрім әндері қазақ совет композиторларының шығармаларына да арқау болды. Жұбановтың «Абай» сюитасының бірінші бөліміне, А. Жұбанов пен Л. Хамидидің «Абай» операсындағы Айдардың ариозосына, Айдар мен Ажардың дуэтіне композитордың шығармалары пайдаланылды. Ақын поэмаларының сюжеті қазақ совет ақын-жазушыларының, композиторларының творчествосынан кең орын алған. «Қалқаман — Мамыр» балетіне (либреттосы М. Әуезовтікі, музыкасы В. Великановтікі, Абай атындағы Қазақ мемлекеттік опера және балет театрында 1938 жылы қойылды), «Қалқаман — Мамыр» пьесасына (авторы Б. Тышқанбаев, Қытайда Құлжа қаласында 1947 ж. қойылды), «Еңлік — Кебек» операсына (либреттосы С. Жиенбаевтікі, музыкасы Г. Жұбанованікі, Абай атындағы опера және балет театрында 1975 жылы қойылды) Шәкәрім шығармалары арқау болды.

Жинақта келтірілген әндерден басқа білетініміз — Құрманғазы атындағы Алматы мемлекеттік консерваториясының фольклорлық кабинеті жіберген экспедиция мүшелері 1965 жылы Семей облысы Абай ауданында тұратын Қабыш Керімқұловтан Шәкәрімнің 10 әнін магнитофон лентасына жазып алды. Ол әндерді музыка зерттеушісі Асқан Серікбаева 1968 жылы нотаға түсірді. Әзірге композитор шығармалары туралы біздің мағлұматымыз осы ғана.

Алдағы уақытта Шәкәрімнің музыкалық мұрасы түгел жиналып, зерттеліп, келешек ұрпақ қолына табыс етілуге тиіс деп білеміз.

*Талиға Бекхожина,
музыка зерттеушісі.*

ПРЕДИСЛОВИЕ

В феврале 1966 года в отдел музыкального искусства Института литературы и искусства имени М. О. Ауэзова Академии наук Казахской ССР вошел высокий, стройный, смуглый человек, лет шестидесяти. Тогда заведующим отделом был академик А. К. Жубанов. К нему и обратился незнакомец. Через некоторое время Ахмет Куанович сказал мне: «Познакомьтесь. Это сын знаменитого акына Шакарима — Ахат. Ты должна записать песни Шакарима. Один экземпляр нотных записей отдашь мне, другой — Ахату».

Таким образом мне предоставился счастливый случай записать 14 песен Шакарима.

К сожалению, оригиналы песен нам неизвестны, так как утеряны рукописи Шакарима, где им самим были нотированы песни по восточной нотной системе. Но записанные от Ахата образцы можно считать точными, наиболее близкими к первоисточнику. Тем более, что многочисленные экспедиции по республике собрали не очень разнящиеся друг от друга варианты песен Шакарима.

В нашем сборнике тексты песен приводятся по избранному «Шакарим. Жолсыз жаза», подготовленному Мухтаром Магауиным и выпущенному издательством «Жалын». А мелодии, на которые пелись поэмы акына, были записаны в разных областях Казахстана в разные годы: Семипалатинской, Восточно-Казахстанской, Павлодарской, Кустанайской, Карагандинской.

ШАКАРИМ (Шахкарим) КУДАЙБЕРДИЕВ (1858—1931)

Выдающийся казахский акын, ученый, философ, композитор Шакарим Кудайбердиев родился 24 июля (11 июля по старому календарю) 1858 года в местности Кенбулак бывшей Чингиставской волости Семипалатинского уезда. Отец его, Кудайберды, был старшим братом великого акына Абая и сыном крупного феодала, правившего родом тобыкты, — Кунанбая. Мать Шакарима, Толебике, народ прозвал Даметкен, из-за доброты и щедрости.

Когда Шакариму исполнилось пять лет, отец отдал его мулле учиться арабской и персидской грамоте. В ауле Кунанбая было много людей, хорошо знавших восточные языки и литературу, сам Кунанбай имел богатую библиотеку, состоявшую из арабских, персидских, тюркских, чагатайских книг и словарей. Благодаря этому и своим способностям Шакарим быстро овладел восточной, потом и русской грамотой.

В 1866 году на 37 году жизни умер отец Шакарима Кудайберды. После его смерти Шакарим воспитывался у деда, но настоящим наставником его был брат отца — двадцатилетний Абай.

Абай сразу заметил музыкальный талант племянника и пригласил в свой аул известного домбриста Биткенбая из рода керей. «Биткенбай хорошо знает историю кюев», — говорил Абай и высоко ценил этого кюйши. Биткенбай учил Шакарима игре на домбре. Будущий композитор перенял от мастера образцы шертпе-кюев: «Азамат-хожа», «Ашшы кюй Алшагира», «Булан джигит», «Саймактын сары озени», «Терискакпай», «Кертолгау», «Коркыт», «Асан Кайгы», «Боз инген», «Боз айгыр», айтыс¹ «Садир — Калша». На больших собраниях, свадьбах Шакарим жадно слушал народных профессиональных певцов и инструменталистов — сал и серз, состязания акынов-импровизаторов, рассказчиков и исполнителей эпических драм.

¹ Песенно-музыкальное состязание акынов.

И в 14—15 лет он начинает сам сочинять музыку. Его ранние музыкальные произведения, к сожалению, не найдены. Может быть, в народной памяти сохранились некоторые из них...

Ахат Кудайбердиев считает, что песня «Жастык» («Юность») была сочинена Шакаримом именно в юношеские годы, сам поэт датирует ее 1879 годом.

«Бессмертная армия», по нашим предположениям, тоже родилась в юности поэта. Известно, что Абай подтолкнул Шакарима написать песню, используя нетрадиционные для казахской поэзии 9-ти, 10-ти, 12-сложные стихотворные размеры. Шакарим сочинил такую песню и назвал ее «Бессмертная армия».

Пытливый художник, Шакарим постоянно обогащал свой музыкальный язык новыми интонациями. Во многих его произведениях слышатся мотивы русской городской и революционной песни. Так, например, в песне Шакарима «Передай привет» явно прослеживается влияние популярной песни «Проводы» (музыка Д. Васильева-Буглая, стихи Д. Бедного).

Говоря о Шакариме-музыканте, нельзя забывать, что он был человек высокоодаренный во многих областях искусства. Многогранность таланта Шакарима поражала всех, кто его знал.

Известный этнограф Садык Касиманов вспоминал:

«Я из той же местности, поэтому несколько раз специально приезжал к Шакариму-хаджи с приветствиями и слушал его беседы. Темой этих бесед были философские размышления о природе, о том, что хорошо и что плохо в жизни...

Меня поражало в этом человеке все: и способности его в разных областях искусства, и стихи, и сочиненные к своим стихам мелодии.

Я видел Шакарима, когда он из разных кусков дерева делал мандолину и скрипку. Видел также, как он выкраивал одежду и вычерчивал орнаменты. Я был очевидцем того, как он делал из стали протез лапы пострадавшему от зубов лисицы беркуту. В те годы среди тобыктинцев не было или почти не было человека, который бы не знал наизусть песен Шакарима. Выдающимися исполнителями его песен в те годы были Алдажаров Абдигали, сын Абая Зикаил, Мамырказов Рахимжан, Бекхожин Еспай, Азимбаев Зулгариш, Турагулов Жабраил, Альмагамбет и другие. Я слушал их, я также слушал самого хаджи. Обычно он начинал играть медленно, спокойно, потом мелодия постепенно накалялась, набирала высоту, затем, взлетев ввысь, вновь

возвращалась к первоначальному состоянию. Но я не видел его поющим. В 1924 году в местности Жамбаскудук был свидетелем того, как хаджи слушал свои песни в исполнении Абдигали. Потом он дал ему много советов. Вот некоторые из них, сохранившиеся в памяти:

«Для того, чтобы верно исполнить песню, на верхней части шейки домбры нужно пристроить еще один лад.

Когда играешь, не спеши. Убыстряя темп, не бей по струнам, твои пальцы должны красиво перебирать их.

Когда играешь, не стучи на домбре, уместно пользуйся звуководением на 3-й струне», — замечал он.

Абдигали очень манерно пел, не забывая придавать то или иное выражение своему лицу. Хаджи остановил его: «Абиш, как же так? Ты больше внимания уделяешь своей внешности, чем песне. Ты лучше силы все пожертвуй песне, которую поешь. Сиди свободно. Движения тела, лица, пальцев отдай во власть души. Бери дыхание полной грудью, губы и лицо не напрягай».

Вот такие замечания и советы давал хаджи...»

Среди исполнителей его произведений выделялись Кабыш Керимкулов из Абаевского района Семипалатинской области, перенявший песни от самого автора; Рахимбай Битанов — пастух из аула акына, он хорошо исполнял поэмы, особенно «Дубровского». Гайса Тулебаев, Нурмухаммед Бейсембин с северного берега Иртыша стали известными как исполнители поэмы Шакарима: «Енлик — Кебек», «Калкаман — Мамыр», «Лейла — Меджнун», «Дубровский». Исхак Ырсаев исполнял поэмы Шакарима на свой напев, известный под названием «Исхак сарын». Пели все они без сопровождения музыкального инструмента.

Влияние Абая на становление и развитие творческой индивидуальности Шакарима несомненно. В 1899 году Абай пригласил к себе Шакарима и сказал: «Ты молод, ты должен увидеть мир, другие народы. Должен ехать в Аравию. Соверши паломничество. Посети знаменитые восточные города Каир, Мыср, Стамбул, Мекку и Медину. Там есть всемирно известные библиотеки. Полистай древние рукописи. Познай мир науки, а твои дорожные расходы я беру на себя». В этот далекий путь Шакарим готовился несколько лет. Вновь читал арабские словари, глубоко изучал персидский, тюркские языки. В эти годы умирают его родственники: Оспан, Шаке и Магауия. Абай снова позвал акына: «Шакарим, не повезло тебе. Наверное, ты теперь не поедешь в Аравию». Шакарим ответил: «Я сдержу свое слово и поеду». Абай остался доволен.

В 1904 году умер Абай. Шакарим два года, не выезжая, находился дома, по традиции принимал людей, выражавших соболезнование.

Наконец наступил 1906 год. Акын отправился в далекий и трудный путь. Посетил названные города, в знаменитых их библиотеках читал древние рукописи. В Стамбуле Шакарим Кудайбердиев провел 26 дней. Там и овладел восточной нотной записью. На обратном пути он приобрел книги ученых-философов: Канта, Пастера и других. Из этой поездки он вернулся в 1907 г. Последующие годы акын посвятил науке.

В 1922 году Шакарим неожиданно для всех решает жить один, без семьи, близких. Он принимает одиночество как высшую необходимость. Сын его, Кабыш, недоумевал, впрочем, как и все:

С рождения ты был в почете¹
И достигнул многого.
А теперь —
Белый снег, синий лед,
Среди каменных глыб твое жилище.
Снегом покрытая, дымная
Черная твоя юрта.
Здесь покой для души ты нашел...
Но ты в глубокой печали...
Ты выбрал непонятный путь.
Что нужно тебе? Какое лекарство?..

По словам Ахата, последний год жизни композитора был тяжел и горек. Кончина его была трагической.²

Первая нотная запись песен Шакарима принадлежит голландцу Альвину Эрнестовичу Бимбоэсу. В 1919—1922 годах он работал в Акмолинском (ныне Целиноград) политотделе инструктором. Тогда же он занялся нотной записью казахских народных песен. В результате этой работы в 1926 году выходит под редакцией Н. Ф. Финдейзена сборник «Музыкальная этнография». В этой книге опубликована обширная статья Бимбоэса и 25 нотных записей казахских песен. В названном сборнике приведены две песни Кудайбердиева. Но без оригинального текста, даны

¹ Подстрочный перевод дан в сокращении.

² Более подробно о жизни и гибели Шакарима можно узнать из публикаций в № № 7, 8, 9 1989 года в «Казах эдебиети».

лишь краткие переложения его на русский язык. Эти песни вторично опубликованы в 1967 году в книге «Народная музыка в Казахстане». Запись этих песен привез из архива известного русского композитора А. К. Глазунова старший преподаватель Алма-Атинской консерватории им. Курмангазы З. А. Визель. В этом сборнике песня № 2 «Шакарим» дана со словами. Другой вариант песни № 1 «Шакарим» опубликован в сборнике А. В. Затаевича «1000 песен казахского народа» в 1925 году. Он дан под названием «Тлек-батам». В третий раз эту же песню записал композитор Л. А. Хамиди со стихом Абая «Карашада омир тур».

Песня Шакарима «Эта песня отличается от других» опубликована в сборнике А. В. Затаевича «500 песен и кюев казахского народа» в 1931 году под названием «Шакарим Кудайбердин ани». В этом же сборнике в комментарии отмечено: «Шакарим Кудайбердин, старейший акын Семипалатинского у., жив, лет 70 от роду. Приводимая его песня сложилась, по-видимому, под влиянием русских образцов. На тот же самый напев создана и была опубликована в газете «Пионерская правда» (от 18 мая 1929 г.) песня казахских пионеров «Жастар».

Музыкальные произведения Шакарима широко использованы казахскими композиторами: А. Жубановым в 1 части сюиты «Абай», А. Жубановым и Л. Хамиди в опере «Абай» (ариозо Айдара, дуэт Айдара и Ажар и т. д.) На сюжеты поэм акына созданы многие произведения: балет «Калкаман — Мамыр»: либретто М. О. Ауэзова, музыка В. Валиханова, поставлен в 1938 году в Казахском государственном театре оперы и балета имени Абая; пьеса «Калкаман — Мамыр»: автор Бухара Тышканбаев, поставлена в КНР, в городе Кульджа, в 1947 году; опера «Енлик — Кебек»: либретто Саги Жиенбаева, музыка Г. Жубановой, поставлена Казахским государственным театром оперы и балета имени Абая в 1975 году.

Кроме песен, приводимых в сборнике, фольклорной экспедицией Алма-Атинской государственной консерватории в 1965 году записаны от Керимкулова Кабыша (Семипалатинская область, Абаевский район) 10 песен на магнитофонную ленту.

Вот и все сведения о композиторе. Творческий и жизненный путь Шакарима пока еще не изучен полностью, что, несомненно, будет исправлено в самом ближайшем будущем.

ЭНДЕР
ПЕСНИ

Музыка зерттеушісі
Талиға Бекхожина жинап,
нотаға түсірген **Шәкәрім әндері**

Песни Шакарима Кудайбердиева,
собранные и нотированные
музыковедом *Талигой Бекхожиной*

ЖАСТЫК

Маңгыздана, Величаво

Гауһар-дай кө-зі, бүл-бүл-дай сө-зі,
Ұж-мақ-тың хо-ры, із-де-дим со-ны,

жан-нан ас-қан бір сө-рі. Жү-зі бар ай-дай,
тал бо-йы-ның ки-рі жоқ. Бе-л бар қыл-дай,

ми-не-зі май-дай, өз-ге-ден ар-тық
бо-йы бар сым-дай, мү-ше-сі-нің

сол же-рі. Да-рия-дай а-қыл мол е-ді,
ми-ні жоқ. Қыз о-сын-дай бо-лар ма,

жан га-шы-ғым сол е-ді.
ачы сөк-кен о-ңар ма!

Гауһардай көзі,
Бүлбүлдай сөзі,

Жаннан асқан бір сері.

Жүзі бар айдай,
Мінезі майдай,

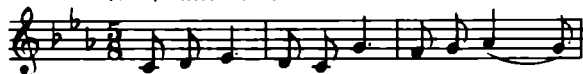
Өзгеден артық сол жері.

Дариядай ақыл мол еді,
Жан гашығым сол еді.

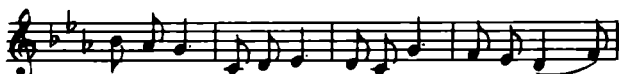
Ұжмақтың хоры,
Іздедім соны,
Тал бойының кірі жоқ.
Белі бар қылдай,
Бойы бар сымдай,
Мүшесінің міні жоқ.
Қыз осындай болар ма,
Оны сөккен оңар ма!

ШЫН СЫРЫМ

Асықтай. Не спеша

Жи-ыр-ма(а)уш жа-сым-да бұл ө-лең

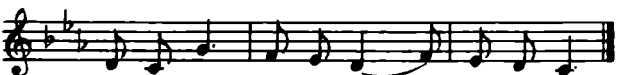
жа-зыл-ған, та-был-май ба-сын-да ө-зі-н(е) ай,

ла-Айқән. Мұң-ды, күй-сіз, же-сір боп

жа-тыр е-ді, мі-не-ки,

ой-ла-нып, өз ә-ні та-был-ған.

Жиырма үш жасымда

Бұл өлең жазылған,

Табылмай басында

Өзіне лайық ән.

Мұңды, күйсіз, жесір боп жатыр еді,

Мінеки, ойланып, өз әні табылған.

Бақытсыз жүрегім

Жалындап жанып тұр,

Үмітті тілегім

Орынсыз қалып тұр.

Ақыл, қайрат, сабырдың бәрі кетіп,

Адасқан асығың мұңды әнге салып тұр.

Көзіме көріндің
Ашылмас сорыма,
Байқамай іліндім
Сиқырлы торыңа.
Жаду көзің басымды айналдырып,
Құрбан қып шалдың ба жарыңды жолыңа?

Кетпестей сәуле бар
Ойымда нұрыңнан,
Ол неге жоғалар,
Айрылман мұңымнан.
Қарақаттай көзіңмен қызықтырып,
Ұстадың жанымды тұзақ қып тұлымнан.

Қадала қарайды,
Үңіліп маған жар,
Жүректен тарайды
Сондықтан мұнды зар.
Жүзін көрмей тұрғанда өлсем нетті,
Енді жоқ жанымда жанбауға ықтияр.

Нұрыңнан нұр алып
Аспанда жарық ай,
Келеді қозғалып,
Жақындап бері қарай.
Аямадың өлер деп мен ғаріпті,
Мейірімсіз сәулем-ау, сырыңды айт, бұл қалай?

Өртеніп жанды ішім,
Ақыл жоқ бойымда,
Кетсең де, сәулешім,
Суретің ойымда.
Нұрлы жүзің сипаттап зарланайын,
Айтайын әлемнің істеген тойында.

Жібектей қап-қара,
Таралған шашың бар,
Бұдырсыз тап-таза
Жаралған басың бар.
Қардай аппақ әжімсіз маңдайың кең,
Қынаптан суырған қанжардай қасың бар.

Кірпігің тізіліп,
Миыма қадалар,
Нұр көзің сүзіліп,
Ойыма от салар.
Сықыр жүзің ақылды байлап алып,
Тор шашың шырмалап, басымды нокталар.

Сүйем деп бір рет,
Келді жан ерінге,
Сезіп тұр қасиет
Аузыңнан, тегінде.
Фәрменіңді айт: шықсын ба, не қайтсын ба,
Жолыңа құрбан боп, шыдап тұр өлімге.

Күн батып жоғалды
Нұрыңнан ұялып,
Жұлдыз бен ай қалды
Сәулеңнен нәр алып.
Жетіқарақшы айналып сені іздеп жүр,
Бәрі де сені ойлап, мас болып сандалып.

Үркер мен Таразы
Шашуды шашуға,
Шолпан да қарады
Мауқын бір басуға.
Темірқазық арқандап қос боз атын,
Жаратып, ойы бар тойыңа қосуға.

Таң атты бозарып,
Жоғалды жұлдыз, ай,
Шыдасын о неғып
Есі ауып жығылмай.
Тойға келген таң желі сыбырласып,
Сызылтып ән салып, шырқады бозторғай.

Жүзіңді көргелі
Күн шықты қайтадан,
Бір көріп өлгелі
Ұмтылды бері таман.
Бұлт перде бүркеніп сығалап жүр,
Көз жасы — жаңбыр ғой, асық боп жылаған.

Гүл билеп жайқалып,
Бұлбұлдар сайраған,
Жорға су тайпалып,
Бұрандап жайнаған.
Жел мен бұлт дуана, баксы болып,
Дүрілдеп, күрілдеп от-қанжар қайраған.

Бұл әлем айланған
Асық боп сен үшін,
Шашыңа байланған
Дертіңнің емі үшін.
Ұят, ынсап бар ма екен, ойла менде,
Жаралдың деп білем, сәулем-ау, мен үшін.

Ақыл-ес сұрама
Дуана сорлыңнан,
Менде ақыл тұра ма,
Байқасаң пормымнан.
Жаным, тәнім еркінде не қылсаң да,
Өзіңсің аямай әурелеп қор қылған.

Көңілде сәулемсің,
Көздегі нұрым-ау,
Ақылды астыртын
Ұрлаған ұрым-ау!
Өмір бойы өртеніп жүргенімше,
Не өлтір, не тірілт, осы шын сырым-ау!..

1881

АЖАЛСЫЗ ӘСКЕР

Біркәлыпты, ұстамды, Умеренно, сдержанно

Пат- ша- лар сан-сыз шы-ғын қы- ла-
ды, да- йын- дап со- ғыс
ү- шін әс- ке- рін. А- я- май
бі- рін-бі- рі қы- ра- ды,
ел а- лар оқ- қа бай-лап жас- та- рын.

Патшалар сансыз шығын қылады,
Дайындап соғыс үшін әскерін.
Аямай бірін-бірі қырады,
Ел алар оққа байлап жастарын.

Тұрақсыз шыр айналған дүние,
Жұтады бәрінің де бастарын.
Ел түгіл жерлеріне кім ие,
Айтпасаң моласының тастарын.

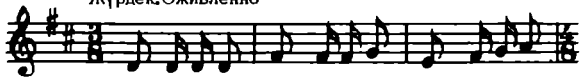
Шын патша мен емес пе уайымсыз,
Әскерім — өлеңім мен сөздерім.
Олардың патшалығы байымсыз,
Көреді баянсызын көздерім.

Ойлаңыз, біздің әскер өле ме
Қағазға бір басылып қалған соң.
Бұл мықты әскер емей немене
Жайылып талай орын алған соң!

НАСИХАТ

Жүрдек, Оживленно

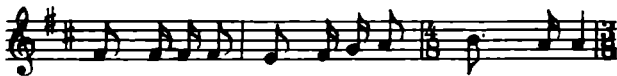
Сен ғылымға бол-саңын-тық, бұл сөзім-ді

әб- ден ұқ. Біл-ге-ніңнің жақ-сы-сын қыл,

біл- ме-ген-ді бі- ле бер. Біл- генер-дің

бол шә-кір-ті, біл- ме-ген-ді қыл шә-кірт.

Үй-ре-ну-ге қыл-ма на-мыс, үй-ре-ту-ге бол-ма кер.

Сен ғылымға болсаң ынтық, бұл сөзімді әбден ұқ,
Білгеніңнің жақсысын қыл, білмегенді біле бер.

Білген ердің бол шәкірті, білмегенді қыл шәкірт,
Үйренуге қылма намыс, үйретуге болма кер.

Өнеріңді құр шірітпе, орнына анық жұмсамай,
Өкініші кетпес оның, өз ойыңда босқа өлер.

Қай ғылымды білсеңіз де, қазір оны елге жай,
Құры ішінде кеткенінше пайдалансын өзгелер.

1912

ЖЫЛЫМ-ҚОЙ, ЖҰЛДЫЗЫМ-ИЮЛЬ

Жүрдек, Оживленно

Жы-лым-қой, жұл-ды-зым-и-юль,

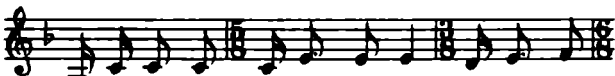
жа-сым-же-ті жүз он же-ті)ай.

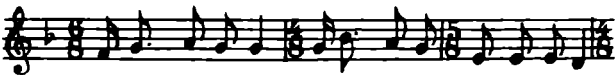
То-лық ал-пыс бо-ла-ды жыл,

қо-сыл-са)и-юнь, а-пр(и)-рель, май.

Қа-зақ-шы-лап е-сеп қыл-сам, бе-сін-ші

мү-ше-лім-бұл сан. Ө-мір қанша, е-лім қа-шан,

е-мес ол біз бі-лер-лік жай.

Жылым — қой, жұлдызым — июль,
Жасым — жеті жүз он жеті ай.
Толық алпыс болады жыл,
Қосылса июнь, апрель, май.

Қазақшылап есеп қылсам,
Бесінші мүшелім — бұл сан.
Өмір қанша, өлім қашан,
Емес ол біз білерлік жай.

Тірліктің түрін көрдім,
Көңілдің сүйгенін бердім.
Жеміс деп, білмей у тердім,
Бола алмай шын ғылымға бай.

Талайдан бар бір ой менде:
Бұл әлемді жаратқан не?
Жоғала ма жан өлгенде,
Түзу жол, істер іс қалай?

Не сыр бар дін деген жолда,
Кітап, тәпсір, қожа, молда,
Бояулы бір шатақ ол да,
Сынарлық қаруым жоқ сай.

Ол ойды жүр едім қағып,
Құмар, пайда, атақ бағып.
Ізденбей қалғамын неғып,
Кезегін өткізіп, дүние-ай!

Қаз ілген лашын ем көлден,
Жас өтті, төрт пенен нольден.
Азайып от-жалын сөнген,
Дариға, кәрілік, қаза-ай.

Алақтап іздедім қару,
Бекілген артыма бару.
Керек боп көп ғылым табу,
Болып тұр күн қараң, айһай.

Орысша не арабшадан,
Тілім жоқ жетіліп алған.
Кітап оқып түрік жазған,
Ұғындым осыны азғантай.

Білімдінің кітаптарын,
Жазыпты түрікше бәрін.
Философ білгіш ойларын,
Сезіндім біразын байқай.

Кітап, ғылым, ой алмаққа,
Маған жол болды сол жақта.
Жұмылдым Меке бармаққа,
Алаң боп іше алмай шай.

Пароходта жүріп жолда,
Әр елден кез келіп молда.
Он үш күн боп Стамболда,
Керек кітап табылғаны-ай!

Парижде де оқыған жан,
Түрік, Серкеш һәм Үндістан.
Араб, башқұрт, қызылбастан
Переводчик түрік, ноғай.

Солармен кірісіп сөзге,
Жоғары ой-мақсұтым өзге.
Түсіп сәуле соқыр көзге,
Ауыр тұман ашылуы-ай!

Ол ойға көп керек тармақ,
Әр тілден словарь алмақ.
Сынап нағызына нанбақ,
Наданға болмады-ау оңай.

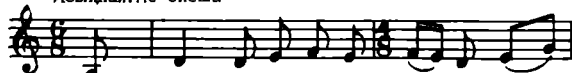
Сол ойды бес жыл жаздым,
Арыдым, шаршадым, аздым.
Инемен көп құдық қаздым,
Сырым, ойым, жайым сондай.

Неден бармын? Не қылған жөн?
Жоғала ма жан өлген соң?
Бұл үш ойды елемеген
Талап, ойсыз, есер бәңгі-ай!

1918

БҰЛ ӘН БҰРЫНҒЫ ӘННЕН ӨЗГЕРЕК

Асықпай. Не спеша

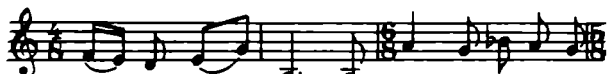
Бұл ән бұрын-ғы ән-нен өз-ге-

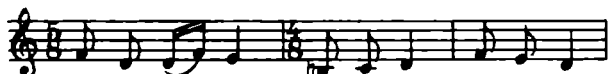
рек, бұ-ған үй-қас-ты ө-лең сөз ке-рек

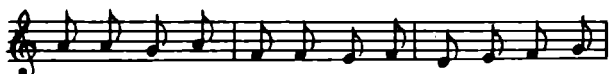
ө-зі-не о-рай-лы. Де-нең жан нұрлы бол-

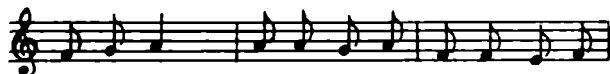
са жөн-дел-мек, ө-лең ән-г(е) өл-шеп

айт-са өң-дел-мек, үй-қас-са қо-лай-лы.

Ән - өл-ше-уіш, ө-лең кү-міс, қос-па-ңыз мыс

а-ра-лас, ар-тық а-лу, не кем са-лу,

қар-ш қа-лу жа-ра-мас.

Бұл ән
Бұрынғы әннен өзгерек,
Бұған
Ұйқасты өлең сөз керек
Өзіне орайлы.

Денең
Жан нұрлы болса жөнделмек,
Өлең
Әнге өлшеп айтса, өңделмек,
Ұйқасса қолайлы.

Ән — өлшеуіш,
Өлең — күміс,
Қоспаңыз мыс
Аралас,

Артық алу,
Не кем салу,
Қарпі қалу
Жарамас.

Ауыр
Осы әнге тауып сөз салмақ,
Тәуір,
Татымды ұйқас жиналмақ
Тереңнен толғанып.

Сырын
Бұл әннің айтып қарайын,
Түрін
Сипаттап тізіп санайын,
Өлең тап ойланып.

Буыны — сегіз,
Алтау — егіз,
Үшем деңіз
Екеуі,
Кім дәл басты,
Кілтін ашты,
Жақсы ұйқасты
Нешеуі?

Қайран
Қайғысыз, қамсыз күндерім,
Сайран
Сауықты, рақат түндерім,
Сендерден не пайда?

Асқан
Алпыстан мынау жасымыз,
Қашқан
Шалдыққан ғаріп басымыз,
Қаласың қай сайда?

Ноқталы бас,
Ағызып жас,
Қызусыз мас
Желіксіз,
Хаққа көніп,
Жалын сөніп,
Көрге төніп
Еріксіз.

Жастық
Жалынсам және келер ме,
Мастық
Денеме қызу берер ме?
Суынған тұла бой.

Маған
Қарама, көңілім, мұңайып,
Саған
Жеткізбес кеткен ол ғайып
Жас өмір, өткен той.

Бұл алпысты,
Түскен тісті,
Тозған түсті
Жасымда,
Сөгуші едім,
Опық жедім,
Бәрі менің
Басымда.

Тағдыр
Адамды айдап туғызбақ,
Әрбір
Сүйгенін нәпсі қуғызбақ —
Өмірдің жолы бұл.

Жақсы
Нәпсісін өзі билемек,
Тапшы
Наданды нәпсі сүйремеқ,
Мақтанға болып құл.

Ата-анасы,
Айналасы,
Замандасы
          Қылған іс,
Тәлім берер,
Соған ерер,
Тағы келер
          Бір туыс.

1925

ЖАҢА ОЙДАН ШЫҒАРҒАН БІР БӨЛЕК БҮЛ ӘН

Асықпай. Не спеша

Жа- жа- ой- дан шы- ға- р- ған бір бө-
лек бүл ән. Жақсы- үн- ді, ү- ғым-
ды жас ке- рек бү- ған.
Тол- ға, шыр- қа, бай- қап, жас- жү- рек,
ән- ші- лер- ден сол ті- лек. Сор- ға- лат,
жор- ға- лат, мұң- дан- ды- рып, та- мыл- жы- тып
сал. Бой- ды- ғи- рт, ой ке- ңіт,
ә- сер бе- ріп, тың- шы жа- нын би- леп ал!

Жаңа ойдан
Шығарған
    Бір бөлек бұл ән.
Жақсы үнді,
Ұғымды
    Жас керек бұған.
    Толға, шырқа, байқап, жас жүрек,
    Өншілерден сол тілек.
Сорғалат,
Жорғалат,
    Мұндандырып, тамылжытып сал.
Бойды еріт,
Ой кеңіт,
    Әсер беріп, тыңшы жанын билеп ал!

Бос айғай,
Кұр ойбай
    Ән деме, ойла.
Тұз-дәмсіз,
Түк нәрсіз
    Ас жеме тойда.
    Жасық әннен қандай пайда бар,
    Болмас әнде тәтті нәр!
Ұйқасты,
Сипатты
    Ішкі сырлы жырынды әнге қос.
Сөзі жан,
Әні тән
    Жарасымды болса тыңдар оны дос.

Жыршылар
Ән салар
    Толғанып ойдан.
Мұңды зар,
Қозғалар
    Байқалып бойдан.
    Жаныңнан бір майда сыр шығар,
    Сезімі ояу оны ұғар.
Тіл билеп,
Ән күйлеп,
    Суреттесе өмір жайын ән.
Мұңдатса,
Шырқатса
    Ентелесе, оянбай ма жан!

«ТАҢ» ЖУРНАЛЫНА ЖАҢА ӘНМЕН БАЙҒАЗЫ*

Жаңа әнім —
Байғазым

Құттықтап журнал.

Кәрі жан,
Салып ән,

Жыбырлап қозғал.

Алдынан шық майда ән сала,

Қабыл алсын жас бала.

Домбыра ал,
Әнге сал,

Шілдехана күзет енді сен.

Ер жетсін,
Тербетсін,

Елді жаңа нұрлы, әсерлі сөзімен.

Толқынға,
Кұлқынға

Соқпасын бұл жас.

Зорлықтан,
Қорлықтан

Тоқтасын жолдас.

Еркіндікпен өсіп көп жаса,

Ел қамыңды ойласа.

Қаламды,
Табаңды

Жастар, жатпай жақсы сөзді жаз.

Емдемей,
Жөнделмей,

Басын ашпай, сорлы еліңді қылма таз.

Тілменен,
Пұлменен

Көмектеп қолда.

Ар бойға,
Соны ойла,

Тым сараң болма.

Жәрдеміңнен жасқа толар ол,

Адасқанға табар жол.

Болма қор,
Үміт зор,

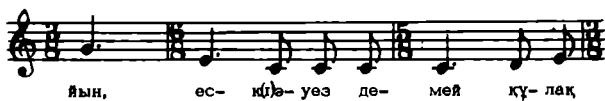
Хат білгенің алып оқы, бар.

Көксеген,
Жетпеген

Ойың сенің үйренеді талай зар.

ҚОРҚЫТТЫҢ САРЫНЫ

Асықтай. Не спеша

Кешегі өткен ер Қорқыт,
Кейінгі жанға болды ұмыт.
Сарынын соның салайын,
Ескі әуез демей құлақ тұт,
Аңғармай кетпе арынмен.

Сарын тез жайылар бойға,
Айдап түсірер сен білмеген
тіпті жат ойға.
Жын-бақсыларға келер сондықтан,
Жас жиылғандай тойға.

Алып кел арақ тазасын,
Денеме нұры тарасын.
Ұйқыдан әбден оянып,
Жаралы жүрек жамасын,
Мас болмай кірмес ақылым.

Қай-қайдан қозғал, жындарым,
Тауып кел істің шыңдарын.
Хақиқат айтсам адамға,
Білмеймін кімнің тыңдарын?
Сынайын теріс, мақұлын.

Бері кел, татсыз асыл айнам,
Білдір анығын, не хақиқат,
Не жөн, не пайдам?
Сал тура жолға мені, жетекшім,
Бұл — сынасатын майдан!

Бақсымын жырлап, сарнаған,
Денем жоқ әсер бармаған.
Мидағы жыным, түгел кел,
Хақиқат іске арнаған,
Басайын қобыз пернесін!

Монтаны талай мұндар бар,
Нәпсіне ерген сұмдар бар.
Адамды аңша аулатқан,
Адамшы, арысз жындар бар,
Ондайлар маған келмесін.

Ол — жәдігөйлер жайтаң,
Ойды улатып, көзді байлап,
Жүрген қу сайтан.
Ал жын айтып түр жанның
бар сырын,
Сол хақиқатты айтам.

1929

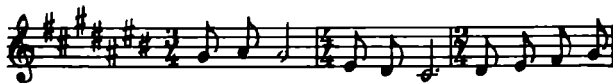

ҚОРҚЫТ, ХОЖА ХАФИЗ ТҮСІМЕ ЕНДІ ДЕ

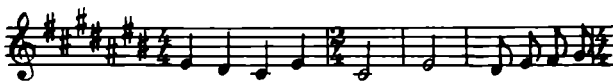
Жүрдек. Оживленно

Қор- қыт, Хо- жа Ха- физ

тү- сі - ме ен- ді де, о- (сы) ө- ні - не

са- лып кел- ді де, ол үш қай- та- ра

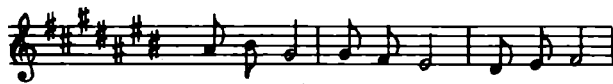
мұ- ны сай- ра- тып, де- ді: "Кө- ке- йі - не

ен- ді ме? Бұл ән- ге мы- нау

жыр- ды сал, ә- ні мен сө- зін

ү- рып ал! О- йың- мен қош- та- сар

мез- гі - лін та- яу.

Жыр жаз-ба-саң, тар-тар ой күн-нен күн-ге жал-

қау- ла- нып, ба- қау”.

Қорқыт, Хожа Хафиз түсіме енді де,
Осы әніне салып келді де,
Үш қайтара мұны сайратып,
Деді: «Көкейіңе енді ме?
Бұл әнге мынау жырды сал,
Әні мен сөзін ұғып ал!
Ойыңмен қоштасар
Мезгілің таяу.
Жыр жазбасаң, тартар ой
Күннен күнге жалқауланып, баяу».

— Қайран терең ойым, қартайып тоздың ба?
Еріншек боп бұйда создың ба?
— Сен барша адамнан озам деуші едің,
Мынау кәріліктен оздың ба?
Осымен тоқта жығылмай,
Сыймайтын жерге тығылмай,
Есті жи, тозды ми,
Байқа да сақтан,
Іздегенің болмаса,
Атақ алмақ — асқандық пен мақтан.

Ойдың жауабы осы бұл сөзге қайырған:
— Өлім жоқ қой әзір айырған!
Мен еріншек боп әлі тозғам жоқ,
Кеміп бұрынғы өткен жайымнан.
— Қартайып тозған бой, денең...
— Айрылман өлмей мен сенен!
Мида жоқ бұзық қан,
Ақылың таза,
Не себептен боласың
Ойды бұзып, күдер үзіп, наза?

Ойым бұл сөзге:

— Тоқталып тұра алман,
Кемшілік бар сенде құралған.
Сен ұмытшақ боп, жалқау тартқансың,
Қайтіп құтыласың бұлардан?!
Мойында тозған сыныңды,
Жоқтама өткен күніңді!
Сары су миға кеп
Ақ тамыр жақтан,
Сала ма деп қорқамын
Аяғыңа ашылмас қақпан.

Өзің жас кезінде әр іске алаңдап,
Бірін мақтап, бірін жамандап.
Бұл ұмытшақты бойға жиғансың,
Тастап шыдамадың табандап.
Еріншек — ескі жолдасың,
Демедің бойда болмасын.
Сол әдет жүр әлі
Артыңнан қалмай.
Кәрілікке жабасың,
Арт жағыңа назарыңды салмай.

— Бұзық адамдарды ақ жолға салуға,
Қиянатты көрге жабуға
Мен ақыл мен ойды жұмсаушы ем,
Талай қиын істі табуға.
Шалғыншы ойым ақылға,
Ақылым тоқтап мақұлға,
Толғанып, сынға алып,
Танығын тастап,
Анықталған хақиқат
Тура жолға салушы еді-ау бастап.

Қош бол, терең ойым, әлемді шарлаған,
Қиын іске әдейі арнаған,
Бар дене сезім таппас жұмбақтың
Толғап, талай сырын барлаған.
Ақылға әкеп сынатқан,
Дұрысын ақыл ұнатқан.
Қайран ой, қайран ми,
Қоштастым жылап,
Кешікпей-ақ қалар деп
Орын қылған сауыттарың құлап!..

10 февраль 1931

ОЙДАН ШЫҒАРҒАН БАР ТҮРЛІ ӘНДЕРІМ*

Ойдан шығарған бар түрлі әндерім,
Үйрен, білсең әннің мәндерін.
Дәл толқындарын толғап бұлжытпай,
Келтір кемеліне сәндерін.
Ән менен күйдің тілі — үн,
Ұқпасаң оны саған мін.
Жасыңнан талаптан білуге сырын,
Жете ұғып алған соң жарасады,
Қосып айтсаң жырын.

Мұнды-зарлы үндер еріксіз жылатар,
Қамыққанды кейін жұбатар.
Ой, ақылымды қозғар ән-күйді
Жаным жай тапқандай ұнатар.
Әсерсіз айғай ән болмас,
Татымды онда мән болмас.
Сазды үнмен билеп ал тыңдаушы ойын,
Елжіретіп жүрегін, әсер беріп,
Ән балқытсын бойын.

Әсем әннен ғажап ләззатты үн шығар,
Ойы сергек оны жан ұғар.
Бар сезімді қозғар ән-күйге
Жастар, тілімді ал, бол құмар.
Үн сырын ұғар адам аз,
Айғайға құр болар мәз.
Ұқпайды тас құлақ ән мен күй мәнін,
Сезер ме еді, оларға салып берсе,
Сиреннің¹ әнін?

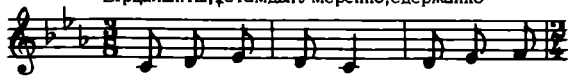
Гомер ән сиқырын аңғартқан Сиреннен,
Қиялдаған оймен тереңнен.
Ол әннің жайын ашып берумен,
Күткен сондай әнді өреннен.
Шығардым әндер жаңалап,
Саларсың сынға саралап.
Жараса, ойладым әншілер салсын деп,
Белгі болып бір мұра кейінгіге
Әнімнен де қалсын деп.

---

* Сирена — Гомердің «Одиссея» поэмасындағы ғажайып адам басты әнші құс.

АНАДАН АЛҒАШ ТУҒАНЫМДА

Бірдалыпты, ұстамды. Умеренно, сдержанно

А- на- дан ал- ғаш ту- ға- ным-

да, жы- ла- дым не- ге

да- быс- тап. Кін- дік- ті

ке- сіп, қи- ға- нын- да,

а- нам- ған кет-тім а- лыс- тап.

Ақ бұйымды сұрап алғанында,
Құндаққа қойды таңып сап.
Жып-жылы суға салғанында,
Денемді әбден арулап.

Емуді қайдан үйрендім тап,
Емшектен сүтті сорғанда.
Кіш-кішке неге күлдім ұнап,
Үш айлық бала болғанда?

Бір түнде жылап, дамыл бермей,
Ояттым неге анамды?
Емізген оны қиын көрмей,
Алды ғой демей мазамды.

Ақ сүтке әбден тойғанымда,
Аштықты ұмыттым анықтап.
Жылауды мүлде қойғанымда,
Ұйқыда күлдім шалықтап.

Туғанда кейіп, жыладым мен,
Сездім бе өмір сырларын?
Өмірді сүйіп, ұнадым мен,
Білдім бе мұндай қыларын.

Аспанда көріп жұлдыз бен ай,
Ер жетсем дедім: соны алам.
Ата-ана қалды аһ ұрып, дариға-ай,
Күн болды жер мен ата-анам.

Жылылық, жарық нұрын беріп,
Сездірген атам — Күн шебер.
Балына қосып уын беріп,
Өсірген анам — қара Жер.

Кіндікті кесіп тастамағы —
Жас өмір сүйтіп қиылған.
Ақ бұйымға орай бастағаны —
Кебінің сондай бұйымнан.

Қуыстап салса құндағына,
Кіретін көрге ұқсамақ.
Тағдыр жоқ өлмей тұрмағына,
Өмірді өлім тұсамақ.

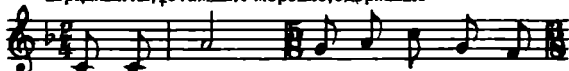
Алдауға күліп, қуанғаның —
Алданып өтпек адам ол.
Ашығып емсе, уанғаның —
Өмірде көрмек ісің сол.

Еңбекке шыда, ебін тап та,
«Сабырдың түбі — сары алтын».
Өзімшіл болма, көпті ардақта,
Адамның бәрі — өз халқың.

Ынсап пен мейірім, әділетті,
Жаныңдай көріп, жан сақта.
Ол жолда өлсек, неміз кетті,
Мақсұтқа жетпей қалсақ та.

КЕТЕРМІН, АРТЫМДА СӨЗ, ӘНІМ ҚАЛАР

Бірқалыпты, ұстамды, Умеренно, сдержанно

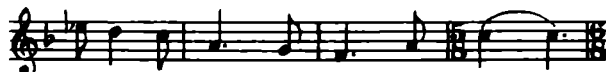
Ке- тер- ми, ар- тым- да сөз, ә-

шм қа- лар, ке- йін-гі жас-

тар о-қып ор-та-ға- лар. Бі- рі жөн,

бі-рі те- ріс ай- тып- ты деп,

та- ла-сып өз- де- рін-ше сын- ға са- лар.

Кетермін, артымда сөз, әнім қалар,
Кейінгі жастар оқып ортаға алар.
Бірі жөн, бірі теріс айтыпты деп,
Таласып өздерінше сынға салар.

Табиғи заң өткенді жаңа сынау,
Жаманынан жиреніп, жақсыны ұнау.
Дәлелдеуге өлген соң келмес тілім,
Тірлігімде айтатын сөзім мынау.

Сынау қиын біреудің жайын білмей,
Кетпе өмірін, ортасын көзіңе ілмей.
Ауыр жүк арқалаған жолаушыға,
Жағада жүксіз тұрған жанша күлмей.

Қайықпен кездім теңіз ауыр күнде,
Қанды опқын қатты толқын қара түнде.
Заманым заманыңа сәйкес келмес,
Сынап көр сол қайыққа сен де мін де.

Иесіз өзім кестім кіндігімді,
Зорға аштым тар үңгірде түндігімді.
Сүрген өмір жайымды түгел ұқсаң,
Сонда анық білерсің кімдігімді.

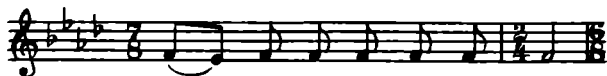

ТЫНЫШТЫҚ ЖОҚ, ТЫНЫМ ЖОҚ

Асықпай. Не спеша

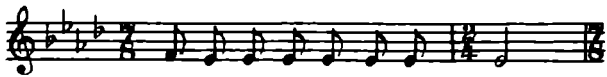
Ты-ныш-тық жоқ, ты-ным жоқ,

ой-сыз ме-нің кү-нім жоқ.

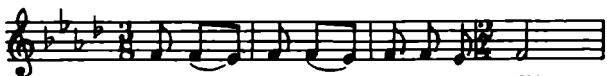
Қай-ғы-ра-мын, қан жұ-там,

кө-зім-ді і-лер тү-нім жоқ,

Жа-зу-мен күн-ді ба-ты-рам,

ой-лау-мен таң-ды а-ты-рам.

Кі-тап-қа те-се қа-ла-лып,

сі-лем-ді сүй-тіп қа-ты-рам.

Тыныштық жоқ, тыным жоқ,
Ойсыз менің күнім жоқ.
Қайғырамын, қан жұтам,
Көзімді ілер түнім жоқ.

Жазумен күнді батырам,
Ойлаумен таңды атырам.
Кітапқа тесе қадалып,
Сілемді сүйтіп қатырам.

Сыртым — бүтін, ішім — шок,
Ашуым бар, күшім жоқ.
Қайғылы шерді тарқатар,
Сырласатын кісім жоқ.

Қанды қанау айналам,
Соларды көріп ойланам.
Құтқарып алар қуат жоқ,
Саламын құр байбалам.

Көрмейін десем көзім бар,
Махаббат, мейірім, сезім бар.
Ел үшін еңбек етем деп,
Серт қылған жалтаң сөзім бар.

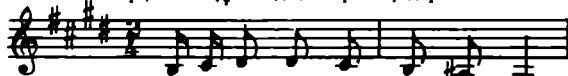
Түзету қолдан келмейді,
Замана ерік бермейді.
Кектенген ой залымға,
Көкірегімді кернейді.

Бай, әкім, жуан, сопылар,
Жемтік көрсе шоқылар.
Бірі талап, бірі алдап,
Бұзатын елді осылар.

Адалға жоқ қосылар,
Арамнан деме шошынар.
Ел зарлатқан қулардың,
Алдынан зал тосылар.

СҰРАҒАН ЖАНҒА СӘЛЕМ АЙТ

Біркәлпытты, ұстамды. Умеренно, спержанно

Сұ-ра-ған жан-ға сә-лем айт,

біз-ден кө-йін қал-ған. Те-зі-рек деп тұр

үй-ге қайт, ө-лім де-ген бал-уан. Жардың нұ-рын

жар-қы-ра-тып, сал-дым ел-дің ал-ды-на. Мал е-мес деп

көт-ті ша-тып, бол-ма-ды жан ал-ған.

Сұраған жанға сәлем айт,
Бізден кейін қалған.
Тезірек деп тұр үйге қайт,
Өлім деген балуан.
Жардың нұрын жарқыратып,
Салдым елдің алдына.
Мал емес деп кетті шатып,
Болмады жан алған.

Өзімді сөкті достарым,
Айтасың деп жалған.
Көзі бар, миы бостарым,
Нұр алмады жардан.
Сүйтсем олар керек, соқыр,
Көз дегенім — қара су.
Құлағы тас, ұқпай тұр,
Жүрегі мұз, қардан.

Айуанға алтын сатам деп,
Айландым мен ақымақ.
Бірі шөп, бірі жемтік жеп,
Кетті алтынды таптап.
Сопы кетті мешіт жаққа,
Тура жолдан адасып.
Кіріп кеттім мен қабакқа,
Таза арақты мақтап.

Арамнан азық жегенді,
Ала алмадым ақтап.
Түсемін отқа дегенді,
Қала алмадым сақтап.
Бірі етімді, бірі түкті,
Талап өңкей айуан.
Қуып шықты, көрге тықты,
Өлтірді екі жақтап.

Қызырдың мәңгі сулары —
Алдап айтқан айлаң.
Жарымның ерін дымдары —
Жан беретін пайдам.
Мас болып ап тепкенімде,
Ескі дүние жоқ болар.
Мен айықсам бар боп мүлде,
Алдап тұр ол қайдан?

Өмірден мақсат — хақиқат,
Соны іздеп алмақ.
Нәпсіге еріп, болма шат,
Ол сені отқа салмақ.
Өмір түбі — өлім болса,
Мейлің жыла, мейлің күл,
Мың жыл саған қыдыр қонса,
Ол суалып қалмақ.

Бұлақтан арман белгі бар,
Ренжімей сонан көр қазыңдар,
Тереңдей барып, лахаттай.

Апармай елге, көміп мұнда,
Мінерлік атым түр осында,
Бірің шық елге барғандай.

Сәлемім — елден кешу сұрап,
Жалынып, тілеп, кеттім жылап,
Жақын деп, жат деп талғамай.

Артымнан аят, дұға қылсын,
Елсізде өттім, ойлай жүрсін,
Алғысын айтсын, қарғамай.

Өмірге жоқ қой құмарым да,
Жетпіс үш жасқа шығарымда,
Айналды-ау өмір арбадай.

Айтқамын, өлсем жылама деп,
Туған жан өлмей тұра ма деп,
Жер қояр кімді жалмамай.

Өкініш емес өлім маған,
Өткізіп қолдан қоштаспаған,
Жалғыздық — осы арман-ай!

Ішімді жалын қаптағаны-ай,
Шыбын жан тыныш жатпағаны-ай,
Қапыда дерттің шалғаны-ай!

Жәрдемші ешкім жанымда жоқ,
Басымды сүйер жарым да жоқ,
Жалғыздықта өткен жалған-ай!..

1931

ЕҢЛІК - КЕБЕК

/ I түрі /

Біркәлыпты, Умеренно

Ту тіккен Тобықтының қолбасшысы,
Жуантаяқ Тоқтамыс дейтін кісі.
Жамағайын жақыны сол кісінің,
Бар екен Кебек деген бір інісі.

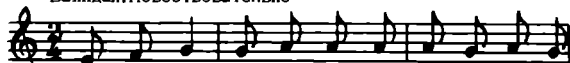
Сол Кебек мықты бопты жас басынан,
Не шара артық туған жолдасынан.
Жасы кіші болса да, жаны отты деп,
Тоқаң да тастамапты өз қасынан.

Кебектің он бес жаста аты шыққан,
Атты, жаяу бәрінен бірдей мықты.
Көзі өткір, қара торы жігіт екен,
Дембелше, орта бойлы, кең иықты.

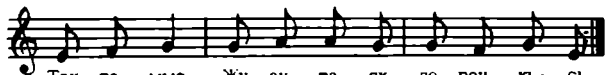
ЕҢЛІК – КЕБЕК

/II түрі /

Баяндай, Повествовательно

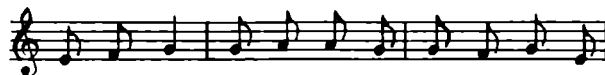
Ту тік-кен То-бық-ты-ның қол-бас-шы-сы,
Жа-қы-ны жа-ма-ға-йын сол кі-сі-нің,

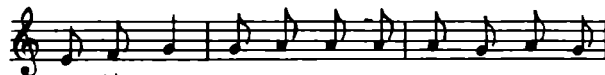
Тоқ-та-мыс Жу-ан-та-яқ де-ген кі-сі.
бар е-кен Ке-бек де-ген бір і-ні-сі.

Ке-бек-тің ол бес жас-та а-ты шық-ты,

ат-ты-ға, жи-ю-ға да бір-дей мық-ты.

Кө-зі)ет-кір, қа-ра то-ры жа-гіт е-кен,

дәмбел-ше, ор-та бой-лы, кең и-лік-ты.

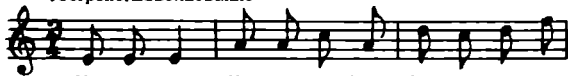
Ту тіккен Тобықтының қолбасшысы,
Тоқтамыс Жуантаяқ деген кісі.
Жақыны жамағайын сол кісінің,
Бар екен Кебек деген бір інісі.

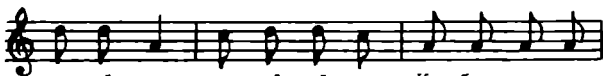
ЕҢЛІК-КЕБЕК

/III түрі /

Тебірене, Вэволюванно

Қы-сы-лып Ны-сан а-быз бат-ты тер-ге,

қа-рай-ды, сөз сөй-лей-ді Ке-бек ер-ге:

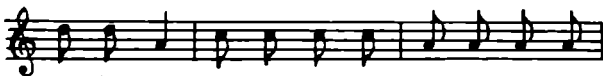
"А-жа-лық би-ік қа-бақ, сұр-лау қыз-дан,

ба-ты-рым, он-дай қыз-ға жо-лай көр-ме .

Кез бол-саң а-сық-пай-ақ тез бо-лар-сың,

тү-бі-нен қа-ра жар-тас көз бо-лар-сың.

"Сақ-тық-та қор-лық жүр-мей(ш)де-ген сөз бар,

ба-ты-рым, сақ-тан-ба-саң сөз бо-лар-сың."

Қысылып Нысан абыз батты терге,
Қарайды, сөз сөйлейді Кебек ерге:
«Ажалың биік қабак, сұрлау қыздан,
Батырым, ондай қызға жолай көрме.

Кез болсаң асықпай-ақ тез боларсың,
Түбінен қара жартас кез боларсың.
«Сақтықта қорлық жүрмейді» деген сөз бар,
Батырым, сақтанбасаң сөз боларсың».

ЕҢЛІК - КЕБЕК

/ IY түрі /

Баяндай. Повествовательно

Ту тиккен То-бық-ты-нын қол-басшы-сы,

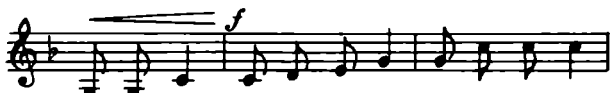
Тоқ-та-мыс Жу-ан-та-яқ дей-тин ки-сі.

Жа-қы-ны жа-ма-ға-йын сол ки-сі-нің,

бар е-кен Ке-бек де-ген бір і-ш-сі.

Сол Ке-бек мық-ты бол-ған жас ба-сы-нан,

То-қақ да тас-та-май-ды өз қа-сы-нан.

Жа-сы жас бол-са да-ғы, жа-ңы)т-ты деп, ар-тық ке-

ріп сый-лап-ты жол-да-сы-нан, ай.

Ту тіккен Тобықтының қолбасшысы,
Тоқтамыс Жуантаяқ дейтін кісі.
Жақыны жамағайын сол кісінің,
Бар екен Кебек деген бір інісі.

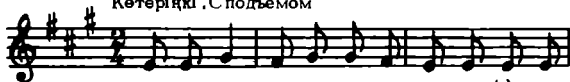
Сол Кебек мықты болған жас басынан,
Тоқаң да тастамайды өз қасынан.
Жасы жас болса дағы, жаны отты деп,
Артық көріп сыйлапты жолдасынан.

Кебектің он бес жаста аты шықты,
Атты, жаяу бәріне бірдей мықты,
Көзі өткір, қара торы жігіт екен,
Дембелше, орта бойлы, кең иықты.

ЛӘЙЛИ-МӘЖНҮН

/ I түрі /

Көтеріңкі, Сподъемом

А- раб- та бір бай бол-ды дәу- ле-ті)асқан,

сау- да- сы әр пат- ша- мән а- ра- ласқан.

Кү- дай-дан бір ми-рас- қор ба- ла ті- леп,

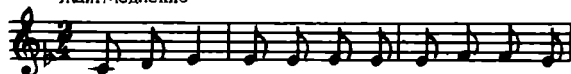
ма- лы-ның са- да- қа- ға кө- бін шаш-қан.

Арабта бір бай болды дәулеті асқан,
Саудасы әр патшамен араласқан.
Күдайдан бір мирасқор бала тілеп,
Малының садақаға көбін шашқан.

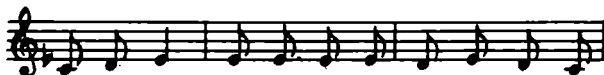
ЛӘЙЛІ – МӘЖНҮН

/II түрі /

Мая. Медленно

А- раб- та бір бай бол- ды дәу- ле- ті)ас-қан,

сау- да- сы әр пат- ша- мән а- ра- лас- қан.

Құ- дай- дан бір ми- рас- қор ба- ла ті- леп,

ма- лы- ның са- да- қа- ға кө- бін шаш-қан.

Арабта бір бай болды дәулеті асқан,
Саудасы әр патшамен араласқан.
Құдайдан бір мирасқор бала сұрап,
Малының садақаға көбін шашқан.

Бай еді қайыры мол, бек қабағат,
Тіледі бала бер деп көп жамағат.
«Көп тілегі — көл» деген мақалдайын,
Болыпты бәйбішесі екіқабат.

ҚАЛҚАМАН - МАМЫР

Айқын. Четко

Әнет Бабаң — Арғынның ел ағасы,
Әрі биі, әрі молда ғұламасы.
Орта жүзге үлгі айтқан ғаділ екен,
Сол кезде тоқсан беске келген жасы.

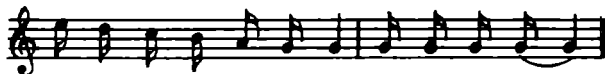
Кішік деген — Бабаңның өз атасы,
Мәмбетей — сол Кішіктің бір ағасы.
Мәмбет сопы, Кішіктің шешесі бір,
Қатаған Тұрсын ханның ханышасы.

ДУБРОВСКИЙ

Баяндай. Повествовательно

Жер ай-нал-май тұр-май(ды) дү-ни-е жай,

ке-лер, ке-тер а-дам-зат із қал-дыр-май.

Сол өт-кен көп за-ман-ның бір ке-зін-де,

бо-лып-ты Тро-е-ку-ров деген бір бай.

Жер айналмай тұрмайды дүние жай,
Келер, кетер адамзат із қалдырмай.
Сол өткен көп заманның бір кезінде,
Болыпты Троекуров деген бір бай.

Осы бай Русияның шетінде екен,
Күнбатыс зағранаца бетінде екен.
Өлшеусіз жер, санаусыз ақшасы көп,
Сөйтсе де тағы жұтпақ ниетінде екен.

ТҮСІНІКТЕР

1. **Жастық.** Ахат Құдайбердиевтің орындауы бойынша жазылып алынды. А. Құдайбердиев (1900—1984 жж.)— Шәкәрімнің баласы, ақын-композитор. Семей облысы Абай ауданында туған.

2. **Шын сырым.** Ахат Құдайбердиевтен жазылып алынды.

3. **Ажалсыз әскер.** Ахат Құдайбердиевтің айтуы бойынша жазылып алынды.

4. **Насихат.** Ахат Құдайбердиевтің орындауынан жазылып алынды.

5. **Жылым — қой, жұлдызым — июль.** Ахат Құдайбердиевтен жазылып алынды.

6. **Бұл ән бұрынғы әннен өзгерек.** Ахат Құдайбердиевтің айтуынан жазылып алынды.

7. **Жаңа ойдан шығарған бір бөлек бұл ән.** Ахат Құдайбердиевтен жазылып алынды.

*8. **«Таң» журналына жаңа әнмен байғазы.** Ахат Құдайбердиевтен жазылып алынды. «Жаңа ойдан шығарған бір бөлек бұл әннің» әуенімен айтылады.

9. **Қорқыттың сарыны.** Ахат Құдайбердиевтің орындауы бойынша жазылып алынды.

10. **Қорқыт, Хожа Хафиз түсіме енді де.** Ахат Құдайбердиевтен жазылып алынды.

*11. **Ойдан шығарған бар түрлі әндерім.** Ахат Құдайбердиевтің айтуы бойынша жазылып алынды. «Қорқыт, Хожа Хафиз түсіме енді де» әнінің әуенімен айтылады.

12. **Анадан алғаш туғанымда.** Ахат Құдайбердиевтің орындауынан жазылып алынды.

13. **Кетермін, артымда сөз, әнім қалар.** Ахат Құдайбердиевтен жазылып алынды.

14. **Тыныштық жоқ, тыным жоқ.** Ахат Құдайбердиевтің айтуынан жазылып алынды.

15. **Сұраған жанға сәлем айт.** Ахат Құдайбердиевтің орындауы бойынша жазылып алынды.

16. **Ойладым бір сөз жазайын да.** Ахат Құдайбердиевтен жазылып алынды.

17. Еңлік — Кебек (I түрі). Ахат Құдайбердиевтің орындауынан жазылып алынды.

18. Еңлік — Кебек (II түрі). Қимадиден Нығымановтың орындауы бойынша жазылып алынды. Қ. Нығыманов (1924—1980 жж.) — ақын-импровизатор, қиссашы. Павлодар облысы Краснокут ауданында туған.

19. Еңлік — Кебек (III түрі). Бажай Ахметовтің айтуынан жазылып алынды. Б. Ахметов — биші, қиссашы. 1916 жылы Шығыс Қазақстан облысы Қатон-Қарағай ауданының Ошағанды (Верхняя Березовка) деген жерінде туған.

20. Еңлік — Кебек (IV түрі). Зейнеп Егеубаеваның орындауы бойынша жазылып алынды. З. Егеубаева — ертекіші, аздаған ақындығы бар өнерлі жан. 1909 жылы Семей қаласында туған.

21. Ләйлі — Мәнжүн (I түрі). Ахат Құдайбердиевтің айтуынан жазылып алынды.

22. Ләйлі — Мәнжүн (II түрі). Бақытжамал Оспанованың орындауы бойынша жазылып алынды. Б. Оспанова — ақын, импровизатор, қиссашы. 1920 жылы Павлодар облысы Бесқарағай ауданында туған, қазір Қостанай облысында тұрады.

23. Қалқаман — Мамыр. Қимадиден Нығымановтың айтуы бойынша жазылып алынды.

24. Дубровский. Нығыман Әбішевтің орындауынан жазылып алынды. Н. Әбішев (1906—1988 жж.) — әнші, қиссашы, Қазақ ССР-інің халық артисі. Қарағанды облысы Егіндібұлақ ауданында туған.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. **Жастык.** Записано от А. Кудайбердиева. Ахат Кудайбердиев (1900—1984)— сын Шакарима, поэт, композитор, родился в нынешнем Абаевском районе Семипалатинской области.

2. **Шын сырым.** Записано от А. Кудайбердиева.

3. **Ажалсыз аскер.** Записано от А. Кудайбердиева.

4. **Насихат.** Записано от А. Кудайбердиева.

5. **Жылым — кой, жулдызым — июль.** Записано от А. Кудайбердиева.

6. **Бул ан бурынгы аннен озгерек.** Записано от А. Кудайбердиева.

7. **Жана ойдан шыгарган бир болек бул ан.** Записано от А. Кудайбердиева.

8. **«Тан» журналына жана анмен байгазы.** Записано от А. Кудайбердиева.

9. **Коркыттын сарыны.** Записано от А. Кудайбердиева.

10. **Коркыт, Ходжа Хафиз тусиме енди де.** Записано от А. Кудайбердиева.

11. **Ойдан шыгарган бар турли андерим.** Записано от А. Кудайбердиева.

12. **Анадан алгаш туганымда.** Записано от А. Кудайбердиева.

13. **Кетермин, артымда соз, аним калар.** Записано от А. Кудайбердиева.

14. **Тыныштык жок, тыным жок.** Записано от А. Кудайбердиева.

15. **Сураган жанга салем айт.** Записано от А. Кудайбердиева.

16. **Ойладым бир соз жазайын да.** Записано от А. Кудайбердиева.

17. **Енлик — Кебек (I вариант).** Записано от А. Кудайбердиева.

18. **Енлик — Кебек (II вариант).** Записано от К. Ныгманова. Кимадиден Ныгманов (1924—1980)— акын-импровизатор, родился в нынешнем Краснокутском районе Павлодарской области.

19. **Енлик — Кебек (III вариант)**. Записано от Б. Ахметова. Бажай Ахметов — киссашы, родился в 1916 году в ауле Ошаганды (Верхняя Березовка) нынешнего Катон-Карагайского района Восточно-Казахстанской области.

20. **Енлик — Кебек (IV вариант)**. Записано от З. Егеубаевой. Зейнеп Егеубаева — сказительница фольклора, родилась в 1909 году в городе Семипалатинске.

21. **Лейла — Меджнун (I вариант)**. Записано от А. Кудайбердиева.

22. **Лейла — Меджнун (II вариант)**. Записано от Б. Оспановой. Бакытжамал Оспанова — акын-импровизатор, родилась в 1920 году в нынешнем Бескарагайском районе Павлодарской области. Сейчас проживает в Кустанайской области.

23. **Калкаман — Мамыр**. Записано от К. Ныгманова.

24. **Дубровский**. Записано от Н. Абишева. Ныгман Абишев (1906—1988) — певец, народный артист Казахской ССР, родился в нынешнем Егиндыбулакском районе Карагандинской области.

ҚОСЫМША
ПРИЛОЖЕНИЕ

Құрманғазы атындағы Алматы мемлекеттік консерваториясының фольклорлық лабораториясы қорынан алынған Шәкәрім әндері.

Әндерді нотаға түсірген музыка зерттеушісі Асқан Серікбаева.

Материалдарды дайындағандар — фольклорлық лабораторияның қызметкерлері: А. Айтуарова, Қ. Әмірханова, Қ. Төленов.

Нотировки песен Шакарима Кудайбердиева из фонда фольклорной лаборатории Алма-Атинской государственной консерватории им. Курмангазы, сделанные музыковедом Асқан Серікбаевой.

Материалы подготовлены сотрудниками фольклорной лаборатории: А. Айтуаровой, К. Амирхановой, К. Туленовым.

ЖИЫРМА ҮШ ЖАСЫМДА

(Шын сырым)

Салмақпен. Сдержанно ♩ = 84

mf 3
Жиы-р-ма үш жа-сым- да бүл ө-

mf
лең жа- зыл- ган, ба- сын-

да та-был-май ө- зи - не ла-йық

f
ән. Мұң- лы, күй-

mf 3
сіз, же- сір боп

mf 3
жа- тыр ө- ді, мі- не- ки, ой- ла-

нып, өз ө- ні та-был- ган.

Жиырма үш жасымда
Бұл өлең жазылған,
Табылмай басында
Өзіне лайық ән.
Мұңды, күйсіз, жесір боп жатыр еді,
Мінеки, ойланып, өз әні табылған.
Бақытсыз жүрегім
Жалындап жанып тұр,
Үмітті тілегім
Орынсыз қалып тұр.
Ақыл, қайрат, сабырдың бәрі кетіп,
Адасқан асығың мұңды әнге салып тұр.

Көзіме көріндін
Ашылмас сорыма,
Байқамай іліндім
Сиқырлы торыңа.
Жаду көзің басымды айналдырып,
Құрбан қып шалдың ба жарыңды жолыңа?

Кетпестей сәуле бар
Ойымда нұрыңнан,
Ол неге жоғалар,
Айрылман мұңымнан.
Қарақаттай көзіңмен қызықтырып,
Ұстадың жанымды тұзақ қып тұлымнан.

Қадала қарайды,
Үңіліп маған жар,
Жүректен тарайды
Сондықтан мұңды зар.
Жүзін көрмей тұрғанда өлсем нетті,
Енді жоқ жанымда жанбауға ықтияр.

Нұрыңнан нұр алып
Аспанда жарық ай,
Келеді қозғалып,
Жақындап бері қарай.
Аямадың өлер деп мен ғаріпті,
Мейірімсіз сәулем-ау, сырынды айт, бұл қалай?

Өртеніп жанды ішім,
Ақыл жоқ бойымда,
Кетсең де, сәулешім,
Суретің ойымда.
Нұрлы жүзің сипаттап зарланайын,
Айтайын әлемнің істеген тойында.

Жібектей қап-қара,
Таралған шашың бар,
Бұдырсыз тап-таза
Жаралған басың бар.
Қардай аппақ әжімсіз маңдайың кең,
Қынаптан суырған қанжардай қасың бар.

Кірпігің тізіліп,
Миыма қадалар,
Нұр көзің сүзіліп,
Ойыма от салар.
Сикыр жүзің ақылды байлап алып,
Тор шашың шырмалап, басымды нокталар.

Сүйем деп бір рет,
Келді жан ерінге,
Сезіп тұр қасиет
Аузыңнан, тегінде.
Фәрменіңді айт: шықсын ба, не қайтсын ба,
Жолыңа құрбан боп, шыдап тұр өлімге.

Күн батып жоғалды
Нұрыңнан ұялып,
Жұлдыз бен ай қалды
Сәулеңнен нәр алып.
Жетіқарақшы айналып сені іздеп жүр,
Бәрі де сені ойлап, мас болып сандалып.

Үркер мен Таразы
Шашуды шашуға,
Шолпан да қарады
Мауқын бір басуға.
Темірқазық арқандап қос боз атын,
Жаратып, ойы бар тойыңа қосуға.

Таң атты бозарып,
 Жоғалды жұлдыз, ай,
 Шыдасын о неғып
 Есі ауып жығылмай.
 Тойға келген таң желі сыбырласып,
 Сызылтып ән салып, шырқады бозторғай.

Жүзінді көргелі
 Күн шықты қайтадан,
 Бір көріп өлгелі
 Ұмтылды бері таман.
 Бұлт перде бүркеніп сығалап жүр,
 Көз жасы — жаңбыр ғой, асық боп жылаған.

Гүл билеп, жайқалып,
 Бұлбұлдар сайраған,
 Жорға су тайпалып,
 Бұраңдап жайнаған.
 Жел мен бұлт дуана, бақсы болып,
 Дүрілдеп, күрілдеп от-қанжар қайраған.

Бұл әлем айланған
 Асық боп сен үшін,
 Шашыңа байланған
 Дертіңнің емі үшін.
 Ұят, ынсап бар ма екен, ойла менде,
 Жаралдың деп білем, сәулем-ау, мен үшін.

Ақыл-ес сұрама
 Дуана сорлыңнан,
 Менде ақыл тұра ма,
 Байқасаң пормымнан.
 Жаным, тәнім еркінде не қылсаң да,
 Өзіңсің аямай әурелеп қор қылған.

Көңілде сәулемсің,
 Көздегі нұрым-ау,
 Ақылды астыртын
 Ұрлаған ұрым-ау!
 Өмір бойы өртеніп жүргенімше,
 Не өлтір, не тірілт, осы шын сырым-ау!..

1881

ЖЫЛЫМ-КОЙ, ЖҰЛДЫЗЫМ-ИЮЛЬ

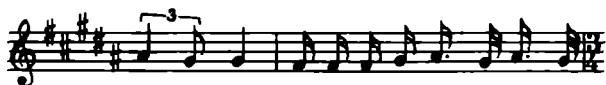
Асықпай. Не спеша $\text{♩} = 104$

Жы-лым - кой, жұл-ды-зым-и-юль, жасым-

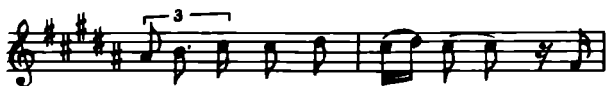
же-ті жүз он же-ті ай. То-лық алпыс бо-

ла-ды жыл, қосыл-са и-юнь, а-пр(і)-рель,

май. Қазақ-шы-лап е-сеп қыл-сам, бе

сін-ш мү-ше-лім-бұл сан. Ө-

мір қан-ша, ө-лім қа-шан, е-

мес ол біз бі-лер-лік жай.

Жылым — кой, жұлдызым — июль,
Жасым — жеті жүз он жеті ай.
Толық алпыс болады жыл,
Қосылса июнь, апрель, май.

Қазақшылап есеп қылсам,
Бесінші мүшелім — бұл сан.
Өмір қанша, өлім қашан,
Емес ол біз білерлік жай.

Тірліктің түрін көрдім,
Көңілдің сүйгенін бердім.
Жеміс деп, білмей у тердім,
Бола алмай шын ғылымға бай.

Талайдан бар бір ой менде:
Бұл әлемді жаратқан не?
Жоғала ма жан өлгенде,
Түзу жол, істер іс қалай?

Не сыр бар дін деген жолда,
Кітап тәпсір, қожа, молда,
Бояулы бір шатақ ол да,
Сынарлық қаруым жоқ сай.

Ол ойды жүр едім қағып,
Құмар, пайда, атақ бағып.
Ізденбей қалғамын неғып,
Кезегін өткізіп, дүние-ай!

Қаз ілген лашын ем көлден,
Жас өтті, төрт пенен нольден.
Азайып от-жалын сөнген,
Дарига, кәрілік, қаза-ай.

Алақтап іздедім қару,
Бекілген артыма бару.
Керек боп көп ғылым табу,
Болып тұр күн қараң, айнай.

Орысша не арабшадан,
Тілім жоқ жетіліп алған.
Кітап оқып түрік жазған,
Ұғындым осыны азгантай.
Білімдінің кітаптарын,
Жазыпты түрікше бәрін.
Философ білгіш ойларын,
Сезіндім біразын байқай.

Кітап, ғылым, ой алмаққа,
Маған жол болды сол жақта.
Жұмылдым Меке бармаққа,
Алаң боп іше алмай шай.

Пароходта жүріп жолда,
Әр елден кез келіп молда.
Он үш күн боп Стамболда,
Керек кітап табылғаны-ай!

Парижде де оқыған жан,
Түрік, Серкеш, һәм Үндістан.
Араб, башқұрт, қызылбастан
Переводчик түрік, ноғай.

Солармен кірісіп сөзге,
Жоғары ой-мақсұтым өзге.
Түсіп сәуле соқыр көзге,
Ауыр тұман ашылуы-ай!

Ол ойға көп керек тармақ,
Әр тілден словарь алмақ.
Сынап нағызына нанбақ,
Наданға болмады-ау оңай.

Сол ойды бес жыл жаздым,
Арыдым, шаршадым, аздым.
Инемен көп құдық қаздым,
Сырым, ойым, жайым сондай.

Неден бармын? Не қылған жөн?
Жоғала ма жан өлген соң?
Бұл үш ойды елемеген
Талап, ойсыз, есер бәңгі-ай!

1918

БҮЛ ӘН БҮРЫНҒЫ ӘННЕН ӨЗГЕРЕК

Асықпай, баппен. Не слеша, спокойно ♩ = 69

Бүл ән бү- рын-
-нең жан нұр-

ғы ән- нен өз- ге- рек, бү-
лы бол- са жән- дел- мек, ө-

ған үй- қас-ты ө- лең сөз ке-
лең ән- г(ө)әлшеп айт- са өң- дел-

рек ө- зі- не о-рай- лы. Де-
мек, үй-қас- са қо-лай- лы.

Жылдамдата. Ускоряя

лы. Ән-өл- ше- уш, ө-лең - кү-мс,

қос-па- ңыз мыс а- ра- лас.

Ар- тық а- лу, не кем са- лу,

жар-шұ қа-лу жа-ра-мас.

Бұл ән
Бұрынғы әннен өзгереді,
Бұған
Ұйқасты өлең сөз керек
Өзіне орайлы.

Денең
Жан нұрлы болса жөнделмек,
Өлең
Әнге өлшеп айтса, өңделмек,
Ұйқасса қолайлы.

Ән — өлшеуіш,
Өлең — күміс,
Қоспаңыз мыс
Аралас,

Артық алу,
Не кем салу,
Қарпі қалу
Жарамас.

Ауыр
Осы әнге тауып сөз салмақ,
Тәуір,
Татымды ұйқас жиналмақ
Тереңнен толғанып.

Сырын
Бұл әннің айтып қарайын,
Түрін
Сипаттап тізіп санайын,
Өлең тап ойланып.

Буыны — сегіз,
Алтау — егіз,
Үшем деңіз
Екеуі,
Кім дәл басты,
Кілтін ашты,
Жақсы ұйқасты
Нешеуі?

Қайран
Қайғысыз, қамсыз күндерім,
Сайран
Сауықты, рақат түндерім,
Сендерден не пайда?

Асқан
Алпыстан мынау жасымыз,
Қашқан
Шалдыққан ғаріп басымыз,
Қаласың қай сайда?

Ноқталы бас,
Ағызып жас,
Қызусыз мас
Желіксіз,
Хаққа көніп,
Жалын сөніп,
Көрге төніп
Еріксіз.

Жастық
Жалынсам және келер ме,
Мастық
Денеме қызу берер ме?
Суынған тұла бой.

Маған
Қарама, көңілім, мұңайып,
Саған
Жеткізбес кеткен ол ғайып
Жас өмір, өткен той.

Бұл алпысты,
Түскен тісті,
Тозған түсті
Жасымда,
Сөгуші едім,
Опық жедім,
Бәрі менің
Басымда.

Тағдыр
Адамды айдап туғызбақ,
Әрбір
Сүйгенін нәпсі қуғызбақ —
Өмірдің жолы бұл.

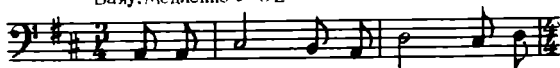

Жақсы
Нәпсісін өзі билемек,
Тапшы
Наданды нәпсі сүйремек,
Мақтанға болып құл.

Ата-анасы
Айналасы,
Замандасы
Қылған іс,
Тәлім берер,
Соған ерер,
Тағы келер -
Бір туыс.

ЖАҢА ОЙДАН ШЫҒАРҒАН БІР БӨЛЕК БҰЛ ӘН

Баяу. Медленно ♩ = 0.2

Жа-ңа)ой- дан шы- ға-р- ған бір бе-

лек бұл ән. Жақ-с(ы)үн-ш, ұ- ғым-

ды жас ке- рек бұ- ған.

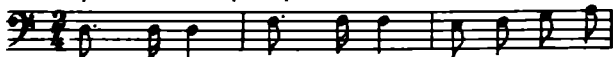

Тол- ға, шыр- қа, бай- қап, жас жү-рек,

ән- ши-лер-ден сол ти- лек.

Марш екпінінде. Маршеобразно

Сор- ға-лат, жор- ға-лат, мұң-дан- ды- рып,

та- мыл- жы- тып сәл.

Жаңа ойдан
Шығарған

Бір бәлек бұл ән.

Жақсы үнді,
Ұғымды

Жас керек бұған.

Толға, шырқа, байқап, жас жүрек,

Әншілерден сол тілек.

Сорғалат,
Жорғалат,

Мұңдандырып, тамылжытып сал.

Бойды еріт,
Ой кеңіт,

Әсер беріп, тыңшы жанын билеп ал!

Бос айғай,
Құр ойбай

Ән деме, ойла.

Түз-дәмсіз,
Түк нәрсіз

Ас жеме тойда.

Жасық әннен қандай пайда бар,

Болмас әнде тәтті нәр!

Ұйқасты,
Сипатты

Ішкі сырлы жырыңды әнге қос.

Сөзі жан,
Әні тән

Жарасымды болса тыңдар оны дос.

Жыршылар
Ән салар
    Толғанып ойдан.
Мұңды зар,
Қозғалар
    Байқалып бойдан.
    Жаныңнан бір майда сыр шығар,
    Сезімі ояу оны ұғар.
Тіл билеп,
Ән күйлеп,
    Суреттесе өмір жайын ән.
Мұңдатса,
Шырқатса
    Ентелесе, оянбай ма жан!

ЖАҢА ОЙДАН ШЫҒАРҒАН БІР БӨЛЕК БҮЛ ӘН

Герц оймен. Вдумчиво $J=72$

Көтеріңкі. Шырқата. С подъемом

Жылдамдата. Ускоряя $J=104$

Жаңа ойдан
 Шығарған
     Бір бөлек бұл ән.
 Жақсы үнді,
 Ұғымды
     Жас керек бұған.
     Толға, шырқа, байқап, жас жүрек,
     Әншілерден сол тілек.
 Сорғалат,
 Жорғалат,
     Мұңдандырып, тамылжытып сал.
 Бойды еріт,
 Ой кеңіт,
     Әсер беріп, тыңшы жанын билеп ал!

Бос айғай,
 Құр ойбай
     Ән деме, ойла.
 Тұз-дәмсіз,
 Түк нәрсіз
     Ас жеме тойда.
     Жасық әннен қандай пайда бар,
     Болмас әнде тәтті нәр!
 Ұйқасты,
 Сипатты
     Ішкі сырлы жырынды әнге қос.
 Сөзі жан,
 Әні тән
     Жарасымды болса тыңдар оны дос.

Жыршылар
 Ән салар
     Толғанып ойдан.

Мұңды зар,
Қозғалар Байқалып бойдан.
Жаныңнан бір майда сыр шығар,
Сезімі ояу оны ұғар.
Тіл билеп,
Ән күйлеп, Суреттесе өмір жайын ән.
Мұңдатса,
Шырқатса Ентелесе, оянбай ма жан!

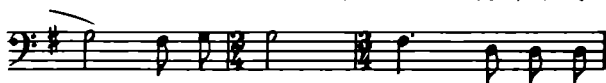
1926

ҚОРҚЫТТЫҢ САРЫНЫ

Орташа, кең үнмен. Умеренно, широко $\text{♩} = 104$

Ей, Ке- ше- гі өт- кен, ау,
Қо- быз- бен Қор- қыт, ау,

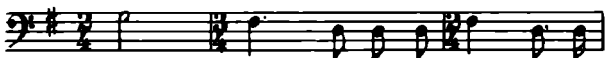
ер Қор- қыт, ке- йін- гі жан-
сар- на- ған, қал- ма- ды же-

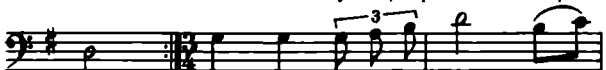
ға бол- ды ұмыт. Са- ры- нын ән деп са- ла-
рғи бар- ма- ған. Мұң- ды ән- мен ө- мір су- рет-

йын, ескі) әу- ез де- мей құ- лақ
теп, осы) ә- нін со- ған ар- на-

тұт, ақ- ғар- май кет- пе а- рын-
ған а- шу- лы, зар- лы са- рын-

мен. Қор- қыт тү- бі тү- рік, қал-

мақ, ой- ы - ө- мір мен

ө- лім жай- ын ән- ге дәл сал-

Кешегі өткен ер Қорқыт,
 Кейінгі жанға болды ұмыт.
 Сарынын соның салайын,
 Ескі әуез демей құлақ тұт,
 Аңғармай кетпе арынмен.

Қобызбен Қорқыт сарнаған,
 Қалмады жері бармаған,
 Мұңды әнмен өмір суреттеп,
 Осы әнін соған арнаған,
 Ашулы, зарлы сарынмен!

Қорқыт түбі түрік, қалмақ,
 Ойы — өмір мен өлім жайын
 әнге дәл салмақ.
 Ол ән аяғын сөзсіз сарынмен,
 Шер тарқатыпты зарлап.

Басында жырмен бастаған,
 Екі рет жырлап тастаған,
 Аяғын әнмен шырқатып,
 Бір ауыз сөзді қоспаған,
 Әсерлі үнмен толғаған.

Сол әнді ойым ұнады,
Зарласам көңілім тынады,
Сарынға өлең салдым мен,
Түп-түгел сөз боп шығады,
Көрінді түзу сол маған.

Жасқа ұнамайды сарын,
Қайдан біледі ол кәрілерде
Не сырлы ой барын.
Жат құлағына жастың мұндай ән,
Ол сезе алар ма нәрін?

Бұл әнге өлең салғаным —
Бұрыннан ойдағы арманым.
Сарнайтын мұны бақсы жоқ,
Жек көрдім ұмыт қалғанын,
Ескіден қалған бір жұрнақ.

Жақпаса қойсын жастарға,
Жырлаймын ойлы достарға.
Мен өлсем, сарын жоғалар,
Қимадым көміп тастарға,
Сондықтан айтқан бұл жұмбақ.

Сарын тез жайылар бойға,
Айдап түсірер сен білмеген
тіпті жат ойға.
Жан-бақсыларға келер сондықтан,
Жас жиылғандай тойға.

Алып кел арақ тазасын,
Денеме нұры тарасын.
Ұйқыдан әбден оянып,
Жаралы жүрек жамасын,
Мас болмай кірмес ақылым.

Қай-қайдан қозғал, жындарым,
Тауып кел істің шыңдарын.
Хақиқат айтсам адамға,
Білмеймін кімнің тыңдарын?
Сынайын теріс, мақұлын.

Бері кел, татсыз асыл айнам,
Білдір анығын, не хақиқат,
Не жөн, не пайдам?
Сал тура жолға мені, жетекшім,
Бұл — сынасатын майдан!

Бақсымын жырлап, сарнаған,
Денем жоқ әсер бармаған.
Мидағы жыным, түгел кел,
Хақиқат іске арнаған,
Басайын қобыз пернесін!

Монтаны талай мұндар бар,
Нәпсіге ерген сұмдар бар.
Адамды аңша аулатқан,
Алдамшы, арсыз жандар бар,
Ондайлар маған келмесін.

Ол — жәдігөйлер жайтаң,
Ойды улатып, көзді байлап,
Жүрген қу сайтан.
Ал жын айтып тұр жанның
бар сырын,
Сол хақиқатты айтам.

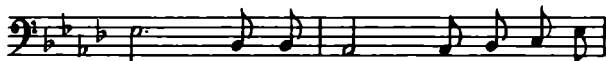
1929

ҚОРҚЫТ, ХОЖА ХАФИЗ ТҮСІМЕ ЕНДІ ДЕ

Орташа екпінмен. Умеренно $\text{♩} = 92$ 3 —

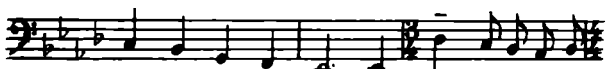
Қор- қыт, Хо- жа Ха- физ тү- сі -

ме ен- ді де, ос(ы) ән- і - не

са- лып кел- ді де, ол үш қай- та- ра

мү- ны сай- ра- тып, де- ді: "Көке- йт- не

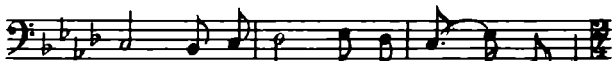
ен- ді ме? Бұл ән- ге мы-

нау жыр- ды сал, ә- ні мен сө-

зін ұ- ғып ал! Ой- ың-

мен қос- та- сар мез- гі - лің та- яу.

Қорқыт, Хожа Хафиз түсіме енді де,
 Осы әніне салып келді де,
 Үш қайтара мұны сайратып,
 Деді: «Көкейіңе енді ме?
 Бұл әнге мынау жырды сал,
 Әні мен сөзін ұғып ал!
 Ойыңмен қоштасар
 Мезгілің таяу.
 Жыр жазбасаң, тартар ой
 Күннен күнге жалқауланып баяу».

— Қайран терең ойым, қартайып тоздың ба?
 Еріншек боп бұйда создың ба?
 — Сен барша адамнан озам деуші едің,
 Мынау кәріліктен оздың ба?
 Осымен тоқта жығылмай,
 Сыймайтын жерге тығылмай,
 Есті жи, тозды ми,
 Байқа да сақтан,
 Іздегенің болмаса,
 Атақ алмақ — асқандық пен мақтан.

Ойдың жауабы осы бұл сөзге қайырган:
 — Өлім жоқ қой әзір айырган!
 Мен еріншек боп әлі тозғам жоқ,
 Кеміп бұрынғы өткен жайымнан.
 — Қартайып тозған бой, денең...
 — Айрылман өлмей мен сенен!
 Мида жоқ бұзық қан,
 Ақылың таза,
 Не себептен боласың
 Ойды бұзып, күдер үзіп, наза!

Ойым бұл сөзге:

— Тоқталып тұра алман,

Кемшілік бар сенде құралған.
Сен ұмытшақ боп, жалқау тартқансың,
Қайтіп құтыласың бұлардан?!
Мойында тозған сыныңды,
Жоқтама өткен күніңді!
Сары су миға кеп
Ақ тамыр жақтан,
Сала ма деп қорқамын
Аяғыңа ашылмас қақпан.

Өзің жас кезінде әр іске алаңдап,
Біріне мақтап, бірін жамандап,
Бұл ұмытшақты бойға жиғансың,
Тастап шыдамадың табандап.
Еріншек — ескі жолдасың,
Демедің бойда болмасын.
Сол әдет жүр әлі
Артыңнан қалмай.
Кәрілікке жабасың,
Арт жағыңа назарыңды салмай.

— Бұзық адамдарды ақ жолға салуға,
Қиянатты көрге жабуға
Мен ақыл мен ойды жұмсаушы ем,
Талай қиын істі табуға.
Шалғыншы ойым ақылға,
Ақылым тоқтап мақұлға,
Толғанып, сынға алып,
Танығын тастап,
Анықталған хақиқат
Тура жолға салушы еді-ау бастап.

Қош бол, терең ойым әлемді шарлаған,
Қиын іске әдейі арнаған.
Бар дене сезім таппас жұмбақтың
Толғап, талай сырын барлаған.
Ақылға әкеп сынатқан,
Дұрысын ақыл ұнатқан.
Қайран ой, қайран ми,
Қоштастым жылап,
Кешікпей-ақ қалар деп
Орын қылған сауыттарың құлап!..

10 февраль 1931

ҚОРҚЫТ, ХОЖА ХАФИЗ ТҮСІМЕ ЕНДІ ДЕ

Мұңды. Печально $J=88$

Қор- қыт, Хо- жа Ха- физ

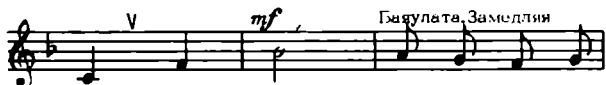
тү- сі- ме ен- ді де, о- сы әні- не

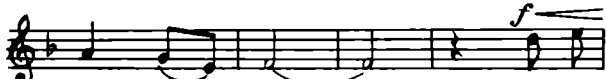
са- лып кел- ді де, ол

үш қай- та- ра мұ- ны сай- ра-

тып, де- ді: "Кө- кей- ің- е

ен- ді ме? Бұл ән-

ге мы- нау жырды сал,

ә- ні мен сө- зін, ау,

Баяулатып, сымзлта. За-

ү- ғып ал! Ой- ың- мен қош- та-
медляя, певуче
сар мез- гі - лің та- яу.
Жыр жаз- ба- саң, тар-тар ой күн-нен күн- ге
жал-қау-ла- нып, ба- яу. - - -

Қорқыт, Хожа Хафиз түсіме енді де,
Осы әніне салып келді де,
Үш қайтара мұны сайратып,
Деді: «Көкейіңе енді ме?
Бұл әнге мынау жырды сал,
Әні мен сөзін ұғып ал!
Ойыңмен қоштасар
Мезгілің таяу.
Жыр жазбасаң, тартар ой
Күннен күнге жалқауланып баяу».

— Қайран терең ойым, қартайып тоздың ба?
Еріншек боп бұйда создың ба?

— Сен барша адамнан озам деуші едің,
Мынау кәріліктен оздың ба?
Осымен тоқта жығылмай,
Сыймайтын жерге тығылмай,
Есті жи, тозды ми,
Байқа да сақтан,
Іздегенің болмаса,
Атақ алмақ — асқандық пен мақтан.

Ойдың жауабы осы бұл сөзге қайырған:

— Өлім жоқ қой әзір айырған!
Мен еріншек боп әлі тозғам жоқ,
Кеміп бұрынғы өткен жайымнан.

— Қартайып тозған бой, денең...

— Айрылман өлмей мен сенен!

Мида жоқ бұзық қан,
Ақылың таза,
Не себептен боласың,
Ойды бұзып, күдер үзіп, наза!

Ойым бұл сөзге:

— Тоқталып тұра алман,

Кемшілік бар сенде құралған.
Сен ұмытшақ боп, жалқау тартқансың,
Қайтіп құтыласың бұлардан?!

Мойында тозған сыныңды,

Жоқтама өткен күніңді!

Сары су миға кеп

Ақ тамыр жақтан,

Сала ма деп қорқамын

Аяғыңа ашылмас қақпан.

Өзің жас кезінде әр іске алаңдап,

Бірін мақтап, бірін жамандап,

Бұл ұмытшақты бойға жиғансың,

Тастап шыдамадың табандап.

Еріншек — ескі жолдасың,

Демедің бойда болмасың.

Сол әдет жүр әлі

Артыңнан қалмай.

Кәрілікке жабасың,

Арт жағыңа назарыңды салмай.

— Бұзық адамдарды ақ жолға салуға,

Қиянатты көрге жабуға

Мен ақыл мен ойды жұмсаушы ем,

Талай қиын істі табуға.

Шалғыншы ойым ақылға,

Ақылым тоқтап мақұлға,

Толғанып, сынға алып,

Танығын тастап,

Анықталған хақиқат

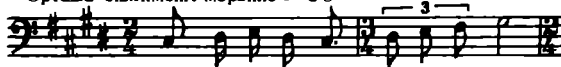
Тура жолға салушы еді-ау бастап.

Қош бол, терең ойым әлемді шарлаған,
Қиын іске әдейі арнаған.
Бар дене сезім таппас жұмбақтың
Толғап, талай сырын барлаған.
Ақылға әкеп сынатқан,
Дұрысын ақыл ұнатқан.
Қайран ой, қайран ми,
Қоштастым жылап,
Кешікпей-ақ қалар деп
Орын қылған сауыттарың құлап!..

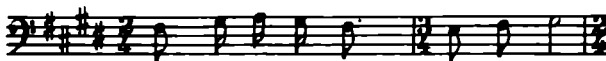
10 февраль 1931

АНАДАН АЛҒАШ ТУҒАНЫМДА

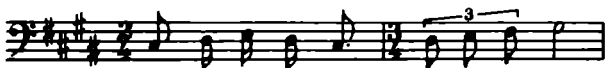
Орташа өкпінмен. Умеренно $\text{♩} = 96$

А- на-дан ал-ғаш ту-ға-ным-да,

жы- ла-дым не- ге да- быс- тап.

Қи- дік- ті ке- сіп, қи- ға- нын- да,

а- нам- нан кет- тім а- лыс- тап.

Баяулата. Замедляя

Анадан алғаш туғанымда,
Жыладым неге дабыстап.
Кіндікті кесіп қиғанында,
Анамнан кеттім алыстап.

Ақ бұйымға орап алғанында,
Құндаққа қойды таңып сап.
Жып-жылы суға салғанында,
Денемді әбден арулап.

Емуді қайдан үйрендім тап,
Емшектен сүтті сорғанда.
Кіп-кішке неге күлдім ұнап,
Үш айлық бала болғанда?

Бір түнде жылап, дамыл бермей,
Ояттым неге анамды?
Емізген оны қиын көрмей.
Алды ғой демей мазамды.

Ақ сүтке әбден тойғанымда,
Аштықты ұмыттым анықтап.
Жылауды мүлде қойғанымда,
Ұйқыда күлдім шалықтап.

Туғанда кейіп, жыладым мен,
Сездім бе өмір сырларын?
Өмірді сүйіп, ұнадым мен,
Білдім бе мұндай қыларын.

Аспанда көрдім жұлдыз бен ай,
Ер жетсем дедім: соны алам.
Ата-ана қалды аһ ұрып, дарига-ай,
Күн болды жер мен ата-анам.

Жылылық, жарық нұрын беріп,
Сездірген атам — Күн шебер.
Балына қосып уын беріп,
Өсірген анам — қара Жер.

Кіндікті кесіп тастамағы —
Жас өмір сүйтіп қиылған.
Ақ бұйымға орай бастағаны —
Кебінің сондай бұйымнан.

Қуыстап салса құндағына,
Кіретін көрге ұқсамақ.
Тағдыр жоқ өлмей тұрмағыңа,
Өмірді өлім тұсамақ.

Алдауға күліп, қуанғаның —
Алданып өтпек адам ол.
Ашығып емсе, уанғаның —
Өмірде көрмек ісің сол.

Еңбекке шыда ебін тап та,
«Сабырдың түбі — сары алтын».
Өзімшіл болма, көпті ардақта,
Адамның бәрі — өз халқың.

Ынсап пен мейірім, әділетті,
Жаныңдай, көріп, жан сақта.
Ол жолда өлсек, неміз кетті,
Мақсұтқа жетпей қалсақ та.

СҮРАҒАН ЖАНҒА СӘЛЕМ АЙТ

Жүрдек. Оживленно $\text{♩} = 116$

Сү- ра- ған жан- ға сә- лем айт,

біз- ден кей- ін қал- ған.

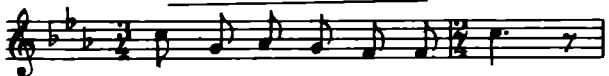
Те- зі- рек деп тұр үй- ге қайт,

ө- лім де- ген бал- уан.

Жар- дың нұ- рын жар- қы- ра- тып,

сәл- дым ел- дің ал- ды- на.

Мал ө- мес деп кет- ті ша- тып,

бол- ма- ды жан ал- ған.

Сұраған жанға сәлем айт,
Бізден кейін қалған.
Тезірек деп тұр үйге қайт,
Өлім деген балуан.
Жардың нұрын жарқыратып,
Салдым елдің алдына.
Мал емес деп кетті шатып,
Болмады жан алған.

Өзімді сөкті достарым,
Айтасың деп жалған.
Көзі бар, миы бостарым,
Нұр алмады жардан.
Сүйтсем олар керек, соқыр,
Көз дегенім — кара су.
Құлағы тас, ұқпай тұр,
Жүрегі мұз, қардан.

Айуанға алтын сатам деп,
Айландым мен ақымақ.
Бірі шөп, бірі жемтік жеп,
Кетті алтынды таптап.
Сопы кетті мешіт жаққа,
Тура жолдан адасып.
Кіріп кеттім мен кабаққа,
Таза арақты мақтап.

Арамнан азық жегенді,
Ала алмадым ақтап.
Түсем отқа дегенді,
Қала алмадым сақтап.
Бірі етімді, бірі түкті,
Талап өңкей айуан.
Қуып шықты, көрге тықты,
Өлтірді екі жақтап.

Қызырдың мәңгі сулары —
Алдап айтқан айлаң.
Жарымның ерін дымдары —
Жан беретін пайдам.
Мас болып ап тепкенімде,
Ескі дүние жоқ болар.
Мен айықсам бар боп мүлде
Алдап тұр ол қайдан?

Өмірден мақсат — хақиқат,
Соны іздеп алмақ.
Нәпсіге еріп, болма шат,
Ол сені отқа салмақ.
Өмір түбі — өлім болса,
Мейлің жыла, мейлің күл.
Мың жыл саған қыдыр қонса,
Ол суалып қалмақ.

1929

ОЙЛАДЫМ БІР СӨЗ ЖАЗАЙЫН ДА

Асықпай, жайлап. Мөдленно $\text{♩} = 100$

Ой-ла-дым бір сөз жа-зай-ын
да, Бай-қош-қар-да-ғы а-ғай-ын-
ға, мен өл-сем қой-сын деп бы-лай.
Ке-бі-нім бол-сын көй-лек, дам-
бал, ба-сы-ма о-рап ақ о-ра-
мал, а-яқ-қа шүл-ғау сал о-рай.

Ойладым бір сөз жазайын да,
Байкошқардағы ағайынға,
Мен өлсем қойсын деп былай.

Кебінім болсын көйлек, дамбал,
Басыма орап ақ орамал,
Аяққа шұлғау сал орай.

Бұлақтан арман белгі бар,
Ренжімей сонан көр қазыңдар,
Тереңдей барып, лахаттай.

Апармай елге, көміп мұнда,
Мінерлік атым тұр осында,
Бірің шық елге барғандай.

Сәлемім — елден кешу сұрап,
Жалынып, тілеп, кеттім жылап,
Жақын деп, жат деп талғамай.

Артымнан аят, дұға қылсын,
Елсізде өттім, ойлай жүрсін,
Алғысын айтсын, қарғамай.

Өмірге жоқ қой құмарым да,
Жетпіс үш жасқа шығарымда,
Айналды-ау өмір арбадай.

Айтқамын, өлсем жылама деп,
Туған жан өлмей тұра ма деп,
Жер қояр кімді жалмамай.

Өкініш емес өлім маған,
Өткізіп қолдан қоштаспаған,
Жалғыздық — осы арман-ай!

Ішімді жалын қаптағаны-ай,
Шыбын жан тыныш жатпағаны-ай,
Қапыда дерттің шалғаны-ай!

Жәрдемші ешкім жанымда жоқ,
Басымды сүйер жарым да жоқ,
Жалғыздықта өткен жалған-ай!..

ОЙЛАДЫМ БІР СӨЗ ЖАЗАЙЫН ДА

Орташа. Умеренно $\text{♩} = 88$

Ой-ла- дым бір сөз жа- за- йын да,
Бай-қош- қар- да- ғы а- ғай- ын- ға,
мен өл-сем қой- сын деп бы- лай.
Ке- бі- нім бол- сын көй- лек, дам-бал,
ба- сы- ма о- рап ақ о- ра- мал,
а(я)қ- қа шұл- ғау сал о- рай.

Ойладым бір жазайын да,
Байқошқардағы ағайынға,
Мен өлсем қойсын деп былай.

Кебінім болсын көйлек, дамбал,
Басыма орап ақ орамал,
Аяққа шұлғау сал орай.

Бұлақтан арман белгі бар,
Ренжімей сонан көр қазындар,
Тереңдей барып, лахаттай.

Апармай елге, көміп мұнда,
Мінерлік атым тұр осында,
Бірің шық елге барғандай.

Сәлемім — елден кешу сұрап,
Жалынып, тілеп, кеттім жылап,
Жақын деп, жат деп талғамай.

Артымнан аят, дұға қылсын,
Елсізде өттім, ойлай жүрсін,
Алғысын айтсын, қарғамай.

Өмірге жоқ қой құмарым да,
Жетпіс үш жасқа шығарымда,
Айналды-ау өмір арбадай.

Айтқамын, өлсем жылама деп,
Туған жан өлмей тұра ма деп,
Жер қояр кімді жалмамай.

Өкініш емес өлім маған,
Өткізіп қолдан қоштаспаған,
Жалғыздық — осы арман-ай!

Ішімді жалын қаптағаны-ай,
Шыбын жан тыныш таппағаны-ай,
Қапыда дерттің шалғаны-ай!

Жәрдемші ешкім жанымда жоқ,
Басымды сүйер жарым да жоқ,
Жалғыздықта өткен жалған-ай!..

1931

МУТЫЛҒАННЫҢ* ӨМІРІ

Бірқалыпты. Ровно $\text{♩} = 72$

The musical score is written on a single treble clef staff in a 2/4 time signature. The key signature has two flats (B-flat and E-flat). The tempo is marked 'Бірқалыпты. Ровно' with a quarter note equal to 72 beats per minute. The score consists of eight lines of music. The first line starts with a forte (*f*) dynamic and includes a sixteenth-note triplet. The second line has a sixteenth-note triplet. The third line starts with a mezzo-forte (*mf*) dynamic and includes a sixteenth-note triplet. The fourth line has a sixteenth-note triplet. The fifth line has a sixteenth-note triplet. The sixth line starts with a forte (*f*) dynamic and includes a sixteenth-note triplet. The seventh line has a sixteenth-note triplet. The eighth line starts with a mezzo-forte (*mf*) dynamic and includes a sixteenth-note triplet. The lyrics are written below the notes, with some words in parentheses indicating they are optional or less common.

Бе-сім-де о-қу біл-сін деп,
 а-та-на-м бер-ді са-бақ-қа. Же-ті жас-та же-тім боп,
 түс-кен-дей бол-ды-ма-бақ-қа. Ар-дақ-ты кен-же, же-тім де-
 әл-пеш-те-ді ме-ні көп. На-дан-дық-қа бол-ды сеп,
 қақ-пая еш-кім қа-бақ-қа.
 Қосыл-май өз-ге ба-ла-ға, ой-нау-шы (е)м-жал-ғыз да-ла-да.
 А-дам-зат көн-бей қа-ла-ма, тағ-дыр-тарт-қан та-бақ-қа.
 Күн-түн де-мей ой-на-дым, ой-ын-ға тіп-ті той-ма-дым.

* Мұтылған-ақынның псевдонимі. Ұмытылған мағынасында.

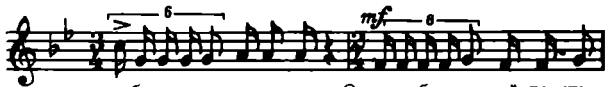
Барган сей-ын бой- лашым, бұрылмай ұа-қы, та-мақ- қа.

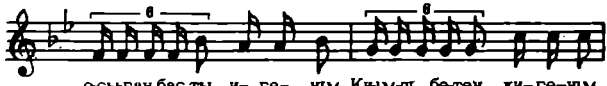
Он жа- сы- ма кір-ген соң,

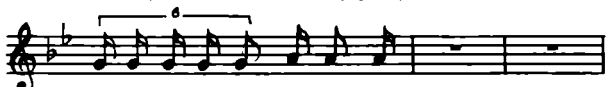
домбыра-гармонь біл-ген соң, мыл-тық а-тып жүр-ген соң,

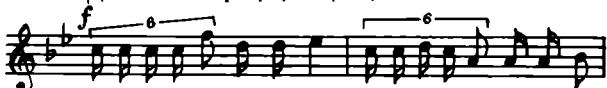
аңшы боп түстім а-зап-қа. Сөгеше бол-мақ сүй-ге-нім,

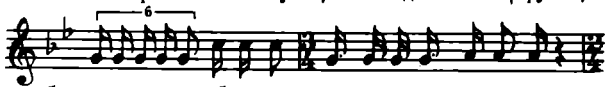
о-сыған бас-ты и- ге- нім. Қым-ш бө-тен ки-ге-шім.

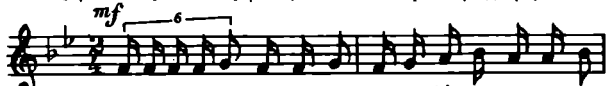
ұқ-сат-пай о- рыс, қа-зақ- қа.

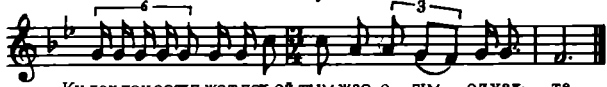
Теле-грам жа-йын бі -лу-ге, о-ны да сы-най жү-ру-ге,

бір үй-ден тарт-тым бір үй-ге, ішек - ті кө-ріп қа-дақ-қа.

Теле-грам о-лай е-мес қой, ұқ-сар ма-е-кен де-ген ой.
Баяулата. Замедля.

Қу-лақ-пене отп, жет-пек ой, тым жас. е- дим олуақ- та.

Бесімде оқу білсін деп,
Ата-анам берді сабаққа.
Жеті жаста жетім боп,
Түскендей болдым абаққа.
Ардақты кенже, жетім деп,
Әлпештеді мені көп.
Надандыққа болды сеп,
Қақпай ешкім қабаққа.

Қосылмай өзге балаға,
Ойнаушы ем жалғыз далада.
Адамзат көнбей қала ма,
Тағдыр тартқан табаққа.
Күн-түн демей ойнадым,
Ойынға тіпті тоймадым.
Барған сайын бойладым.
Бұрылмай ұйқы, тамаққа.

Он жасыма кірген соң,
Домбыра, гармонь білген соң,
Мылтық атып жүрген соң,
Аңшы боп түстім азапқа.
Өзгеше болмақ сүйгенім,
Осыған басты игенім.
Киімді бөтен кигенім,
Ұқсатпай орыс, қазаққа.

Телеграм жайын білуге,
Оны да сынай жүруге.
Бір үйден тарттым бір үйге,
Ішекті керіп қадаққа.
Телеграм олай емес қой,
Ұқсар ма екен деген ой.
Құлақпен естіп, жеткен ой,
Тым жас едім ол уақта.

СЕН ҒЫЛЫМҒА БОЛСАҢ ЫНТЫҚ

Орташа екупмен, Сергек
Умеренно, но с оживлением $\text{♩} = 92$

Сен ғы-лым-ға бол-сақ ыи-тық,

бұл сө-зім-ді әб-ден үк: біл-ге-нің-нің

жақ-сысын қыл, біл-меген-ді бі-ле бер.

Сен ғылымға болсаң ынтық,
Бұл сөзімді әбден үк:
Білгеніңнің жақсысын қыл,
Білмегенді біле бер.

КӨҢІЛ

Сабырмен. Спокойно ♩ = 94

Ба-сын-да жас бал(а)е-дің сен, ой-ың бұ-

зыл-ма-ған, ко-ңіл! Пе-рш-те-ден та(а)е-дің

сен, қия-нат қыл-ма-ған, кө-ңіл!

Басында жас бала едің сен,
Ойың бұзылмаған, көңіл!
Періштеден таза едің сен,
Қиянат қылмаған, көңіл!

Ата-анаң махаббатың —
Бояусыз нұр, кәрәматың.
Жоғары ғарыштан затың,
Анық бұл шын маған, көңіл!

БАЙҒАЗЫ *)

В темпе марша. Марш октінінде $\text{♩} = 120$

mf

Ке-йі-ме, кә-рі жан, ө-мі-рің

тоз-ған-ға, о-я-нып ұй-қы-да-н,

f

ән-ге сал қоз-ғал да. Жа-ңа

ті-лек, жа-рық таң- - - - -

ат-ты, м-не, е-е, бай-ға-зы

қа-да-йық мы-нау жас жур-нал-ға.

*) "Таң" журналына тағы бір әнмен байғазы.

Кейіме, кәрі жан,
Өмірің тозғанға,
Оянып ұйқыдан,
әнге сал қозғал да.

Жаңа тілек,
Жарық таң атты, міне,
Байғазы
Қадайық
Мынау жас журналға.

Аямай ақшасын
Оқысын азамат,
Еш бөгет қақпасын,
Жасасын саламат.

Ойлы,
Шешен,
Қаламды талаптылар,
Жан беріп көркейту —
сіздерге аманат.

ТҮСІНІКТЕР

1. **Жиырма үш жасымда (Шын сырым).** 1965 жылы Қабыш Керімқұловтың орындауы бойынша жазылып алынды. 92-кассета, № 1997.
2. **Жылым — қой, жұлдызым — июль.** 1965 жылы Қабыш Керімқұловтың орындауы бойынша жазылып алынды. 92-кассета, № 1996.
3. **Бұл ән бұрынғы әннен өзгереді.** 1965 жылы Қабыш Керімқұловтың орындауы бойынша жазылып алынды. 92-кассета, № 2002.
4. **Жаңа ойдан шығарған бір бөлек бұл ән.** 1959 жылы Ахат Құдайбердиевтің орындауынан жазылып алынды. 33-кассета, № 661.
5. **Жаңа ойдан шығарған бір бөлек бұл ән.** 1965 жылы Қабыш Керімқұловтың орындауы бойынша жазылып алынды. 93-кассета, № 2003.
6. **Қорқыттың сарыны.** 1959 жылы Ахат Құдайбердиевтің орындауы бойынша жазылып алынды. 33-кассета, № 662.
7. **Қорқыт, Хожа Хафиз түсіме енді де.** 1959 жылы Ахат Құдайбердиевтің орындауы бойынша жазылып алынды. 33-кассета, № 657.
8. **Қорқыт, Хожа Хафиз түсіме енді де.** 1965 жылы Қабыш Керімқұловтың орындауы бойынша жазылып алынды. 92-кассета, № 1978.
9. **Анадан алғаш туғанымда.** 1959 жылы Ахат Құдайбердиевтің орындауы бойынша жазылып алынды. 33-кассета, № 658.
10. **Сұраған жанға сәлем айт.** 1965 жылы Қабыш Керімқұловтың орындауы бойынша жазылып алынды. 92-кассета, № 2000.
11. **Ойладым бір сөз жазайын да.** Ахат Құдайбердиевтің орындауы бойынша жазылып алынды. 32-кассета, № 660.
12. **Ойладым бір сөз жазайын да.** 1965 жылы Қабыш

Керімқұловтың орындауы бойынша жазылып алынды. 93-кассета, № 2004.

13. **Мұтылғанның өмірі.** 1965 жылы Қабыш Керімқұловтың орындауы бойынша жазылып алынды. 92-кассета, № 2001.

14. **Сен ғылымға болсаң ынтық.** 1959 жылы Ахат Құдайбердиевтің орындауы бойынша жазылып алынды. 33-кассета, № 663.

15. **Көңіл.** 1959 жылы Ахат Құдайбердиевтің орындауы бойынша жазылып алынды. 33-кассета, № 659.

16. **Байғазы.** 1965 жылы Қабыш Керімқұловтың орындауы бойынша жазылып алынды. 92-кассета, № 1970. Бұл әнді нотаға түсірген Қ. Төленов.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. **Жиырма уш жасымда.** (Шын сырым). Записано от Кабыша Керимкулова в 1965 году. Кассета 92, № 1997.
2. **Жылым — кой, жулдызым — июль.** Записано от Кабыша Керимкулова в 1965 году. Кассета 92, № 1996.
3. **Бул ан бурынгы аннен озгерек.** Записано от Кабыша Керимкулова в 1965 году. Кассета 92, № 2002.
4. **Жана ойдан шыгарган бир болек бул ан.** Записано от Ахата Кудайбердиева в 1959 году. Кассета 33, № 661.
5. **Жана ойдан шыгарган бир болек бул ан.** Записано от Кабыша Керимкулова в 1965 году. Кассета 93, № 2003.
6. **Коркыттын сарыны.** Записано от Ахата Кудайбердиева в 1959 году. Кассета 33, № 662.
7. **Коркыт, Хожа Хафиз тусиме энди де.** Записано от Ахата Кудайбердиева в 1959 году. Кассета 33, № 657.
8. **Коркыт, Хожа Хафиз тусиме энди де.** Записано от Кабыша Керимкулова в 1965 году. Кассета 92, № 1978.
9. **Анадан алгаш туганымда.** Записано от Ахата Кудайбердиева в 1959 году. Кассета 33, № 658.
10. **Сураган жанга салем айт.** Записано от Кабыша Керимкулова в 1965 году. Кассета 92, № 2000.
11. **Ойладым бир соз жазайын да.** Записано от Ахата Кудайбердиева в 1959 году. Кассета 33, № 660.
12. **Ойладым бир соз жазайын да.** Записано от Кабыша Керимкулова в 1965 году. Кассета 93, № 2004.
13. **Мутылганнын омири.** Записано от Кабыша Керимкулова в 1965 году. Кассета 92, № 2001.
14. **Сен гылымга болсан ынтык.** Записано от Ахата Кудайбердиева в 1959 году. Кассета 33, № 663.
15. **Конил.** Записано от Ахата Кудайбердиева в 1959 году. Кассета 33, № 659.
16. **Байгазы.** Записано от Кабыша Керимкулова в 1965 году. Кассета 92, № 1970. Нотировка Туленова К.

МАЗМУНЫ — СОДЕРЖАНИЕ

Алғы сөз	3
Композитор Шәкәрім Құдайбердиев	5
Предисловие	17
Шакарим (Шахкарим) Худайбердиев	18

Әндер — Песни

Жастық	25
Шын сырым	27
Ажалсыз әскер	31
Насихат	33
Жылым — қой, жұлдызым — июль	34
Бұл ән бұрынғы әннен өзгерек	37
Жаңа ойдан шығарған бір бөлек бұл ән	41
«Таң» журналына жаңа әнмен байғазы	43
Қорқыттың сарыны	44
Қорқыт, Хожа Хафиз түсіме енді де	48
Ойдан шығарған бар түрлі әндерім	51
Анадан алғаш туғанымда	52
Кетермін, артымда сөз, әнім қалар	54
Тыныштық жоқ, тыным жоқ	56
Сұраған жанға сәлем айт	58
Ойладым бір сөз жазайын да	60
Еңлік — Кебек (I түрі)	62
Еңлік — Кебек (II түрі)	64
Еңлік — Кебек (III түрі)	65
Еңлік — Кебек (IV түрі)	67
Ләйлі — Мәжнүн (I түрі)	69
Ләйлі — Мәжнүн (II түрі)	70
Қалқаман — Мамыр	71
Дубровский	72
Түсініктер	73
Примечания	75

Қосымша — Приложение

Жиырма үш жасымда (Шын сырым)	79
Жылым — қой, жұлдызым — июль	83
Бұл ән бұрынғы әннен өзгереді	86
Жаңа ойдан шығарған бір бөлек бұл ән	90
Жаңа ойдан шығарған бір бөлек бұл ән	93
Қорқыттың сарыны	96
Қорқыт, Хожа Хафиз түсіме енді де	100
Қорқыт, Хожа Хафиз түсіме енді де	103
Анадан алғаш туғанымда	107
Сұраған жанға сәлем айт	109
Ойладым бір сөз жазайын да	112
Ойладым бір сөз жазайын да	114
Мұтылғанның өмірі	116
Сен ғылымға болсаң ынтық	119
Көңіл	120
Байғазы	121
Түсініктер	123
Примечания	125

Шакарим Кудайбердиев

МОЙ ЗАВЕТ

Песни

(на казахском и русском языках)

Составление *Т. Бекхожиной*

Редактор *А. Нурбаев*

Лит. редакторы *Б. Хабдина, М. Аргынбаева*

Нотографик *С. Ахметова*

Художник *У. Глеулиев*

Худож. редактор *С. Бахрегдинов*

Техн. редактор *А. Токмурзина*

Корректоры *К. Аймакина, А. Курмангожина*

ИБ № 711

Сдано в набор 14.06.89. Подписано к печати 8.12.89. УГ 14117. Формат 70×90¹/₃₂. Офсетная печать. Гарнитура «Тип-Таймс». Усл. п. л. 4,68. Уч-изд. л. 4,95. Тираж 20 000 экз. Заказ 4769. Цена в переплёте из коленкора 60 коп, в переплёте из бумвинила 50 коп.

Издательство «Өнер» Государственного комитета Казахской ССР по печати, 480124, г. Алма-Ата, пр. Абая, 143.

Фабрика книги производственного объединения полиграфических предприятий «КИТАП» Государственного комитета Казахской ССР по печати, 480124, г. Алма-Ата, пр. Гагарина, 93.

